J 15853

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
3186344304
3186344304

Digitized by Google

J 15853

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
3186344304
3186344304

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

7.1853

O NEKIM

ESHATOLOŠKIJEM MOTIVIMA

U

HRVATSKOJ KNIŽEVNOSTI.

B 279

NAPISAO

ANTE RADIĆ.

9149

Odobrilo povjerenstvo strogih ispita mudroslovnoga fakulteta u kr. sveučilištu Frane Josipa I. u Zagrebu.

U ZAGREBU

TISAK DIONIČKE TISKARE

1893.

Digitized by Google

Bibl. L. Z. O.
Broj 193

Digitized by Google

O NEKIM

ESHATOLOŠKIJEM MOTIVIMA

U

HRVATSKOJ KNIŽEVNOSTI.

B 274

NAPISAO

ANTE RADIĆ.

Odobrilo povjerenstvo strogih ispita mudroslovnoga fakulteta u kr. sveučilištu Frane Josipa I. u Zagrebu.

U ZAGREBU

TISAK DIONIČKE TISKARE

1893.

Digitized by Google

J 15853

SLOVANSKÁ KNIHOVNA PRAHA odd. přírůstků

320895-

Digitized by Google

O nekim eshatološkijem motivima u hrvatskoj književnosti.

Ergo exercentur poenis veterumque malorum
supplicia expendunt, ...
donec longa dies, perfecto temporis orbe
concretam exemit labem purumque relinquit
aetherium sensum atque aurai simplicis ignem.
Verg. aen. VI. 739—747.

Jednoť mi na mysli tanu,
kterak mrtví z hrobóv vstanú: —
by nam něco pověděli,
bychom se střieci uměli,
bychme se světem přebyli . . . .
Iz češke legende o prepiraňu duše s tijelom.

Sredńi nam je vijek, kaže francuski akademik B. Haureau (Des poèmes latins attribués à saint Bernard, Paris 1890, s. 45) ostavio nekoliko dobrijeh pjesama, a mnogo lošijeh, pa bi za autora mnoge takove pjesme bilo bolje, da mu se ne zna za ime. Da li baš znademo autoru za ime, za to već kako tako, — prem da je i to onako lako rečeno. Ali da bi možda bolje bilo, da i za one, ma i loše, pjesme ne znamo, ili da one nijesu ni u čem znatne za literarnu istoriju, — kako bi tko po riječima Haureauovijem lako pomislio, — to bez sumńe nije niti Haureau hotio reći. Kao istorik što se ne bavi samo oko etički savršenijeh djela ljudskijeh, tako i literarni istorik malo pita, da li su književni spomenici kojega doba estetski ili kako drugačije savršeni. I ona ljudska djela, i oni književni spomenici istorîske su činenice, koje su za razvitak čovječijega duha jednako znatne, bile one kakve ti drago. Ako nam ipak jedne od ńih više gode nego druge, to je zato, što su više prema sadašńemu našemu mišljeńu, što držimo, da su bliže sadašńim našijem idealima, a da je sadašnje naše mišljeńe bolje i da je u ńem više istine, — tko to od nas znade? . . . .

*

Digitized by Google

Motivi, o kojim sam nakanio raspravljati, najviše su se rašírili po evropskijem literaturama u srednjem vijeku, pa su pod kraj toga doba došli i u hrvatsku književnost. No kako je mišljenje i sudjenje o kojoj stvari vezano više na ljude nego na vrijeme, nije čudo, što neke od srednjevjekovnijeh motiva nalazimo i u kasnije vrijeme, i to ne samo u nas, nego i drugdje. Što ovakijeh motiva nalazimo i u narodnijem pjesmama, i to nije čudo: narod je take stvari ne samo mogao, nego i morao čuti i slušati . . . .

Prije nego što se izbliže stanem baviti oko nekijeh srednjevjekovnih motiva, spomenut ću jošte nešto. Ako slavenske književnosti, a među njima i hrvatsku, promatramo i sudimo, a ne gledamo kod toga posla na druge evropske književnosti, ne ćemo ih nikako pravo razumjeti, ako već ne ćemo autorâ mnogijeh književnijeh spomenika držati za ljude vrlo glupe. Za neke naše stare pisce ne možemo u kakovoj istoriji hrvatske književnosti, ako ne gledamo na druge evropske književnosti, napisati što drugo, nego da se taj i taj rodio tamo i tamo, umro ondje i ondje, a napisao u nekoliko stotina stihova nekaku glupost, koja za nas nema baš nikake vrijednosti, ili ćemo preko ovoga pošljednjega prijeći sa sažalnijem smiješkom, da poštedimo starinu. Isto vrijedi i za narodnu tradicijonalnu književnost.

Nijesam mislio tijem kazati, da su možda samo slavenske literature kopija drugijeh: tako je i u svijem drugim literaturama. Pa i u najvećijeh pjesnika našega vremena, Puškina, Goethea i drugijeh, ne će biti onoliko originalnosti, koliko bi tko pomislio: gdjekoji motiv, što ga u njih nalazimo, stariji je i od ruskoga i njemačkoga naroda, a prvi trag naći će mu se možda negdje u Indiji, Egiptu ili bogzna gdje. Tako čujemo i čitamo, da su evropski narodi kršćanski, da kršćanski misle i osjećaju, ma da se silno šire nauke protivne kršćanskoj nauci. To nije samo fraza, tu će biti dosta istine.

U ovoj ću raspravi govoriti poglavito o motivu, kako se duša prepire ili „prigovara“ sa svojijem tijelom, a spomenut ću uz put, što se k tome primiče.

Ako se i čini, da je srednji vijek vjerovao onom vjerom, koja pozna samo bijelo i crno, istinu i laž, dobro i zlo; ako se i čini, da nije mnogo raspravljao o pitanju „kamo idemo“?, nego jasno odgovarao: dobri u nebo, a zli u pakao, — ipak je dopuštao „debatu“ prije, dapače i poslije suda. Umre zao čovjek. Duša mu je osuđena na vječne paklene muke. Pedepsa je vječna, strašna, a

Digitized by Google

osuđen si, a da te nijesu ni poslušali, da im kažeš, kako je život mučan, kako je svijet zamaman, a griješi se lako . . . I svi nauci, da iz pakla nema povratka, svi ti nauci nijesu mogli zastrašiti nemirnoga i nezadovoljnoga duha i fantazije čovječje: duša se povrati iz muka paklenijeh i pravda se pred tijelom svojijem, da nije kriva ona, nego tijelo. Tijelo joj odvraća, — i tako se nekadašńi drugovi pravdaju i prepiru, dok napokon ne dođu đavli i ne odvuku duše u pakao.

To je motiv, koji će nas u glavnome zanimati. Duša je i opet u paklu, pravdańe nije pomoglo, — ali je odlanulo i onome, koji je pjesmu sastavio i napisao, i onome, koji ju je čitao, jer je to bio protest ne jedne osuđene, nego stotine i stotine živijeh duša . . .

1. Govorenje svetoga Bernarda od duše osujene.

Da je ovo „govorenje" prijevod iz latinskoga, spomińe prvi *A. Leskien* (Altkroatische geistliche schauspiele, Lipsiae, 1884, s. 5). Nešto izbliže bavio se oko ovoga „govorenja" *Th. Batjuškov* (Spor duši s têlom v pamjatnikah srêdnevêkovoj literatury itd., Spbg. 1891, a najprije u Žurn. min. nar. prosv. u septembarskoj knńizi 1890. god. i dalje; str. 228 i 296 posebn. izdańa). Batjuškov je doznao za naše („srpsko") govoreńe iz jedne Leskienove bilješke u Archivu za slav. filologiju, pa je dao sebi dobaviti prijepis iz Dubrovnika od prof. Luke Zorea. Taj je prijepis bio međutijem samo odlomak čitavoga „govorenja", na koje je Batjuškova upozorio prof. V. Jagić, rekavši mu, da je štampano u „Starijem piscima hrv. (gl. bilješku u Batjuškovljevu djelu na str. 228). Za Batjuškova nije naše „govorenje" među tolikijem drugim versijama evropskijem bilo od bogzna kolike važnosti. On je konstatirao, da se dosta tačno prislańa uz poznate latinske versije, a poznavajući talijanske versije, koje se pripisuju sv. *Bernardu,* zaključio je, da je i naše „govorenje" sastavljeno po kojem talijanskom.

Latinski tekstovi ovoga motiva štampani su u: *Êdélstand* du Méril: Poésies populaires latines itd., Paris 1843, i *Karajan:* Frühlingsgabe für Freunde der älteren Literatur, 1839, Wien, a zbirka: *Th. Wright:* The latin poems itd., London 1841, nije mi poznata, pa ne znam, kaki je tekst, koji je u ńoj.

Da vidimo najprije, kako stoji naše „govorenje" prema poznatijem nama versijama latinskijem.

Digitized by Google

Mjesto naših prvih 14 stihova stoji u latinskom (gdje se to izrično ne kaže, nema razlike među tekstom Du-Mérilovijem i Karajanovim) tekstu ovijeh osam:

Vir quidam exstiterat dudum eremita,
Fulbertus francigena, cujus dulcis vita,
Dum in mundo viveret se deduxit ita:
Iste vero fuerat filius regalis,
Toto suo tempore se subtraxit malis
Dum in mundo degeret et fuit vitalis,
Visio nam sibimet apparuit talis.

Od daljih 10 stihova latinskijeh načinio je naš sastavljač ono, što kazuje stihovima 11—14, a opetuje u stihovima 15—22:

Noctis sub silentio tempore brumali,
somno parum deditus, visu spiritali
corpus carens video spiritu vitali
de quo mihi visio fit sub forma tali.
Cum dormirem paululum vigilando fessus,
ecce quidam spiritus noviter egressus
de praedicto corpore vitiis oppressus
corporis in gemitu plangebat excessus.
Juxta corpus spiritus stetit et ploravit
In his verbis acriter corpus increpavit:

To je hrvatski kazano:

(stih 11.:) ko (t. j. čudo) duhovno vidih speći
na molitvi svetoj steći;
a to od jedne duše i tila
osujena na zla dila.
Na molitvi svetoj steći
vidih telo mrtvo ležeći,
u grob novo položeno
mnogih grihov napunjeno.
Malo postav po tom toga
pride duša tela onoga;
polag groba poče stati
ter ga s plačem nadjidati.

Daljnijeh hrvatskih stihova 23—36 nema lat. tekst.

Pravo prepirańe počińe se u lat. tekstu ovako:

O caro miserrima, quis te sic prostravit,
quam mundus tam prospere praediis ditavit.

Digitized by Google

Nonne tibi pridie mundus subdebatur?
nonne te provincia tota verebatur?
Ubi nunc familia, quae te sequebatur?
Cauda tua florida iam nunc amputatur?

Hrvatski (stih 37—49):

O nevoļna puti moja,
kako prostri uda tvoja?
Već svet ļubi nego boga
i tebi je sada škoda.
Jeda t' se svit ne podloži,
al ti blago sve ne loži
sve vladanje i sve blago,
cić kih leži telo nago?
Sad dvorani kamo t' biše
ki ti verno svi služiše?
Brzo brzo za istinu
tvoju jakost smrt dostignu!

Hrvatski se tekst s latinskijem na mjestima posve slaže, i to se redovito boļe slažu oni hrvatski stihovi, u kojima srok dolazi po prvi puta t. j. prvi stih distihona; drugi je stih distihona često gotov nesmisao prema prvome. Tome je lako naći razlog: da izađe srok, morao je prevodilac zastraniti i kazati nesmisao. Ako i jest tekst na nekojim mjestima posve nejasan, nije svemu kriv rukopis: lov na srokove porodio je mnogi nesmisao.

Da se vidi, kaki je hrvatski prijevod prema latinskome izvoru, ispisat ćemo nekoliko stihova:

(25. stih) Non es nunc in turribus	Nisi sada u kastilih
de petris quadratis,	ni u polačah tvojih bilih!
sed nec in palatiis	Tvoje blago i tvoja kruna.
(26. stih) magnae qualitatis	sad tva kuća crvi puna!
quae deleta feretro,	
parvae quantitatis;	
nunc iaces in tumulo	
breviore satis.	
Quid tibi palatia	Ča t' polače prude i hiže,
prosunt vel quid aedes?	tvoj grob sedam nog ne siže!
vix nunc tuus tumulus	
septem capit pedes.	

Digitized by Google

Quemque false iudicas,	Veće sada krivim sudom
amodo non laedes;	ne ć' suditi ni ḥudobom;
per te nobis data est	kuća tvoja, to smim reći,
in inferno sedes itd.	svi hoćemo u ńu leći itd.

Spomenuta se dva latinska teksta slažu gotovo sasvijem. Gdje se razilaze, naše „govorenje" ide sad za jednijem, sad za drugijem. Više se puta radi zakučastoga našega teksta ne dade odrediti, kojemu latinskomu tekstu bliže stoji, no na dva na tri mjesta jasno se vidi, da je našemu prijevodu bliži tekst, koji se nalazi u Karajanovoj zbirci. Razlike su u ostalom vrlo neznatne. Da spomenemo za svaki od ovijeh slučajeva po koji primjer:

Naš tekst glasi u 56. stihu:

Opet, puti o prokleta,

a toga usklika nema u Karajana. Ali odmah 38. stih glasi u Du-Mérila:

Vere posses dicere: heu, quod fui nata?

a u Karajana (38. stih):

Vere possum dicere itd.,

naš se pak tekst slaže s pošḷedńijem:

dà reć mogu po nezgodi itd.

Razlika je sitna, ali za isprvični tekst mogla bi štogod odlučiti, budući da se iste riječi meću u različitijem versijama sad u usta duši, a sada tijelu.

Isto tako naš 71. stih:

Ajme, iz tebe zač ne izidoh — on dan, kada u te pridoh —

više se slaže s Karajanovijem:

Utinam ex utero fuissem translata!

nego s Du-Mérilovijem: Utinam ad tumulum itd.

Ovijeh stihova, koji ujedno pokazuju, kako je naš prevodilac istom štogod napisao, samo da izađe srok, nema također u Du-Mérila:

(stih 112.: Mundus et daemonium . . . .)
stih 114.: Animam blanditiis suis subtraxerunt
Et ut bos ad victimam secum hanc duxerunt.

a u nas glase:

stih 185.: (Da na dilo ako hudo itd.)
stih 193.: tad vaščinom, cić kih stvori
dušu svoju put privari.

Digitized by Google

Tere tudje put zlo slidi,
kako i *vol, kad travu vidi.*

Prem da nema sumńe, da je ńaše „govorenje“ sastavļeno po kakome latinskom tekstu, koji je veoma blizu stajao ovijem dvjema, ipak se ne dadu nejasna mjesta našega teksta ispraviti po latinskome, kako se tome nada[1] Leskien u spomenutoj raspravi. Gdješto bi se moglo štogod nagađati, ali je to tako neznatno, te ne zaslužuje spomena. Da je onaj tekst, po kojem je sastavļeno naše „govorenje“, bio po vremenu mlađi, ili da je barem u 14. i 15. vijeku bio rašireniji po Evropi, može se nekako zakļučivati iz dva tri mjesta, na kojima se naš tekst slaže sa češkijem prijevodom druge polovine 15. vijeka, a obadva se razlikuju od latinskijeh. (Češki je taj prijevod izdan u Čas. čes. musea 1855. str. 57—60. i 1859. str. 480—483, pogl. i: F. Feifalik: Studien zur Geschichte der altböhmischen Literatur, Sitzungsberichte der kais. akad. der wissenschaften. 1861. XXXVI. 1. str. 143.—147). Tako glase stihovi latinski 33—35 (u Karajana 34—36):

Ego, quae tam nobilis fueram creata,
ad similitudinem domini formata,
et, ut fructum facerem, tecum *ordinata,*

a hrv. (59)

Jere ja sam stanovito
tve stvorenje plemenito;
bog me stvori na priliku
svoju, — dajmo ńemu diku —
i od boga u te dana
svetim krstom izaprana.

i češki:

Ját' jsem byla tvář šlechetna
k samému bohu podobna
očištěna byla všeho
hřiecha mocí *křta svatého.*

Ili:

hrv. stih 68.: (I zato sam . . .)
s mojim bogom ja *razlučna*

slaže se barem nekako sa češkijem:

(39—40): žeť sem . . . .
vše dobroty *odlúčena,*

dok toga nikako nema u latinskijem tekstovima.

[1] Z. Th. ist die Stellung einzelner Partien verschieden und es bedürfte einer besonderen Untersuchung, die hier zu weit führen würde, um festzustellen, welchem lateinischen Texte der kroatische sich am nächsten anschliesst, ebenso *wie weit der an Stellen offenbar verderbte kroatische Text nach dem lateinischen zu verbessern wäre.*

Digitized by Google

Ne hoteći ispisivati stihova i riječî, koje su u našem tekstu dodane ili ispuštene, spomenut ću sada one razlike, koje bi za isprvični sastav ove pjesme mogle štogod odlučiti.

Poslije stiha (u Du-Mérila 204., u Karajana 208.):

Satis patet omnibus, quod plus deliquisti, —

koji hrvatski glasi (333—334):

Toj očito svim zapiši,
da od mene t' nisu grisi,

dolazi u Mérila:

Addo licet referam corde cum amaro,
Quod iam mihi patens est argumento claro,
exeunte spiritu a carne quid caro?

a u Karajana:

Corpus dixit *iterum* itd.,

a to je ono, što tijelo u našem tekstu govori poslije stihova 335 do 346:

Rec mi *jošće*, dušo brižna,
ča pres tebe put jest vridna? itd.

Tijelo svršava svoj govor ovako (373—378. stiha):

Jer znam, da imam uskrsnuti
i s tobom se opet stati,
kada pride bog da sudi
slavom svojom mrtve ļudi;
kada s tobom živi plamen
imam trpit u vik, amen,

a to se posve slaže s latinskijem (stih 221 224):

Et scio praeterea, quod sum surrectura
in die novissimo, tecum sum passura,
tecum morte perpeti itd.

Iza ovijeh riječi dolazi istom ono u latinskom tekstu, što je u hrv. kazano u stihovima 335—346:

Meju stvarmi od naravi
ajme, zač me bog postavi?
Zač dopusti moć vičńega,
da stvorenje budem ńega,
pokle znaše ńega svitlost,
da ću trpit vičńu žalost?
Čestita je živim bitja,
kojih duša nima žitja!

Digitized by Google

Kad ńih tila smrt obali,
vičńi ogań ńih ne pali.
Da bi hotil vičńi otac,
da je grišnih taki konac!

to jest latinski (225):

(Ad hoc clamat anima voce tam obscura)
Heu! quod umquam fueram in rerum natura!
Cur permisit Dominus, ut sim creatura,
quum praestita fuerim esse peritura?
O felix conditio pecorum brutorum!
cadunt cum corporibus spiritus eorum,
nec post mortem subeunt locum tormentorum;
talis esset utinam finis impiorum!

Iza ovijeh riječi dolazi u latinskom tekstu (229):

Corpus adhuc loquitur animae tam tristi:
Si tu apud inferos, anima, fuisti,
Dic mihi, te deprecor, quid ibi vidisti? itd.

Budući da onijeh riječi, koje su u našem tekstu (prema latinskome) premještene (Meju stvarmi od naravi itd.), nema u nekijem versijama, a u drugijem ih govori *tijelo,* zaključuje Batjuškov, da ih u isprvičnoj redakciji i nije bilo, nego da su kasnije umetnuti. Budući, dale, da Batjuškov u čitavome svom djelu dokazuje, da je ovaj motiv o prepirańu duše s tijelom postao i razvio se iz legende o *„ishodu duševnom“,* pa kako mu ono pitańe: Si tu apud inferos, anima, fuisti itd., – smeta, jer duša, kad se dijeli s tijelom, nije jošte u paklu, drži on, da je i ono pitańe kasnije umetnuto.

Nas je naš tekst naveo na drugačije mišljeńe o izvoru ovoga motiva.

U našem tekstu svršavaju se riječi tijela s: *amen,* a iza toga dolazi ono pitańe:

(O prokleta smrti jaka,
ti pod oblast imaš svaka).
Ovo mi se, dušo, smili:
jesi l' bila u paklu doli? itd.

Batjuškov imade potpuno pravo, kad kaže, da je ovo pitańe o paklu u versijama, u kojijem dolazi, veoma nespretno. Ako i ne možemo u spomenicima ovake ruke i iz ovoga doba tražiti bogzna kake logike, ipak svak vidi, da n. pr. u našem tekstu nema nikakoga logičkoga prijelaza k ovome pitańu.

Digitized by Google

No nije samo naš tekst na ovome mjestu i oko njega nejasan: nejasne su i druge versije. Jedne imadu ono: heu! quod umquam fueram in rerum natura itd., druge nemaju toga, a u našem su tekstu premještene; gdje nijesu premještene, kao u obadva latinska teksta, vidi se, da je nešto ispalo, dok tijelo govori bez prekida, a autori ipak kažu: Corpus dixit *iterum,* kao da je međutijem tko drugi govorio; tekst u Du-Mérila imade mjesto onoga *iterum: addo* itd., a tijem *addo* kao i našijem „rec mi *jošće*" zakrpana je samo nekaka praznina.

Kako je po našem sudu došlo do ove zbrke, kazat ćemo za čas, samo da jošte vidimo, kako se svršava latinski tekst.

Na pitańe tijela odgovara duša:

Corpus, tua quaestio	O nevoljna puti moja
caret ratione itd..	tve pitanje bes razloga itd..

a zatijem se opisuju đavli, što je u hrv. tekstu ispušteno, i muke, kojima dušu muče, dok je ne odvuku u pakao, odgovorivši joj na vapaj k Isusu, da je sada prekasno vikati „miserere". To su u nas stihovi 467—482, gdje je kod nas opet: *amen*, a lat. tekst nastavlja:

Talia cum viderem dormiens expavi. —

pa jadikuje dalje nad svijetom: qui nummos possidet . . ., hic ut Christus colitur, nam sola pecunia formam dat et genus itd., a svršava:

(339—): Homo miser, cogita; mors omnes compescit . . .
unum est quod moriar, sed tempus ignoro;
tertium, quod nescio, quorum iungar choro,
sed ut suis merear iungi, Deum oro. *Amen.*

Naš se tekst ne svršava s onijem *amen* u 482. stihu, nego dolazi jošte gotovo 300 stihova, o kojima ću kasnije kazati riječ dvije, a sada ćemo pokušati da razmrsimo onu zbrku, o kojoj je prije bila riječ.

Spomenuli smo već, da Batjuškov tvrdi, da onoga pitańa o paklu nije bilo u isprvičnoj redakciji. Mi ćemo poći i dalje, pa kažemo, da u isprvičnoj redakciji pjesme o „prepiranju duše s tijelom" nije bilo ni čitavoga odgovora tijela, što se u latinskijem tekstovima počińe s riječima: Corpus dixit iterum itd. (u Karajana), ili: Addo, licet reperam itd. (u Du-Mérila) ili: Rec' mi jošće, dušo brižna itd. (u hrv. tekstu). Nadalje držimo, da u isprvičnom „prepiranju" nije u opće bilo nikakoga spomena o đavlima, koji bi dušu u pakao

Digitized by Google

vukli i mučili je. Isprvična je redakcija imala po tome samo *tri* govora duše i *dva* govora tijela.

Sve ovo sudimo s ovijeh razloga:

1. Između prvijeh osam stihova latinskoga teksta i onijeh, koji za ńima dolaze, vidi se očiti nesklad. U onijeh se osam stihova kazuje: Vir *quidam* . . ., *iste fuerat* . . ., visio *sibimet* apparuit . . , a u 11. se stihu kaže: corpus carens *video* . . ., *mihi* visio fit . . . Zato držimo, da u isprvičnoj redakciji nije bilo onoga uvoda, u kojem se kazuje, tko je vidio dušu i tijelo, gdje se prepiru. Otuda i dolazi, što se ta visija pripisuje sad nekomu Fulbertu (ili: Philibertu), sada sv. Bernardu, a sad opet „nekomu“ čovjeku (n. pr. u češkom prijevodu).

2. Češki se prijevod svršava stihovima:

Blaze každé tváři hlupé,
když z toho světa vystúpie,
že duše s tělem zahyne,
a nikdy muk pak nečije:
volilť bych to hřiešny člověk,
ať bych já skonal tak svój věk!

t. j. onijem riječima, koje latinski glase:

O felix conditio pecorum brutorum! itd.

Feifalik, istina, kaže (l. c. p. 147): „Hiemit aber bricht das altböhmische Gedicht ab und alles was in dem lateinischen Originale auf jene Strophe noch folgt, somit der ganze Schluss und die Lösung des Streites *fehlt* in der čechischen Bearbeitung, welche *demnach unvolständig ist*, sei es nur zufällig in der Handschrift, oder schon ursprünglich von dem Verfasser so belassen“.

Feifalik je to pisao misleći, da je češki prijevod načińen po kojem od onakijeh latinskih tekstova, kaki su nama poznati. Ne bi napokon bilo nemoguće, da je češki prijevod nedovršen, ali se ne može kazati, da je samo slučaj, što češki tekst prestaje upravo ondje, gdje su

3. svi poznati tekstovi barem ponešto pobrkani i nejasni, i upravo onijem riječima, iza kojih

4. u hrvatskome tekstu stoji „amen“, koji će po svemu tome biti ipak nešto više nego puki srok na „plamen“.

5. U hrvatskome tekstu čitamo prije onijeh riječi, kojima se svršava češki tekst:

Digitized by Google

Dospivši tilo ovo govorenje, tada poča duša *sama sebi* govoriti", a kad tko „*sam sebi*" govori, — redovito nema razloga očekivati od koga odgovor. Sastavljač našega „govorenja" nije imao osobitoga razloga, da napiše ono „sama sebi", ako toga nije našao u onome tekstu, po kojem je sastavljao.

6. Ovaka bi pjesan napokon bila zbiļa dosta lijepa. Tu ne bi bilo previše onoga „nadjidańa", kojim duša tijelo i tijelo dušu „napastuje". Tà onaj odgovor tijela „rec' mi jošće dušo brižna" itd. nije drugo do nesnosno ponavļańe preďašńega govora. A ako boļe uzmemo na oko ton „govorenja" u onome dijelu, koji je po našem sudu spadao k isprvičnoj redakciji, ne će nam biti teško naći, da je taj ton u kasnijim govorima drugačiji. Nama se barem čini, da u prvome dijelu jadikuju prava dva druga jedan nad drugijem, nad obadvojicom i nad samijem sobom: tu za pravo i nema „nadjidańa". Tà duša tu sasvijem prijateļski i iskreno priznaje: „U ovom se kriva čuju . . ., a tijelo: *Obima* se, imaš znati, — griha uzrok ima dati". Tu tijelo jadikuje više nad sobom: „Koji mnozim zapovidah . . ., kî mńah u grob pojti?" . . .

Feifalik kaže, da u češkom tekstu nedostaje „Schluss und Lösung". A zar onaj očajni usklik: „O felix conditio pecorum brutorum!" nije „Schluss" i „Lösung"? Dakako da nije, ako svagdje, a osobito u spomenicima sredńega vijeka tražimo šablonski i konvencijonalni svršetak i rasplet. Ali je probleme smrti i vječnosti teško riješiti šablonom i konvencijonalismom, — teško je to čovjeku, koji misli i ćuti. A zar se taki nije mogao naći i u sredńem vijeku? Da ih je malo bilo, koji bi se usudili stati pred nejasnim problemom, kojima je šablona i konvencijonalisam dobro služio za ńihovu komotnost i duhovnu lijenost, to potvrđuje dalji razvitak ovoga motiva, o čem će jošte biti govora. Ali da je i u ono vrijeme bilo ļudi, koji se nijesu zadovoļavali šablonom, i to ćemo vidjeti.

A kako je došlo do toga, da su u nekijem versijama one riječi „o felix conditio" itd. ispuštene, a u nekima da se meću u usta tijelu?

Batjuškov drži, da je ove stihove najprije govorilo tijelo, a budući da ih u norveškoj versiji nema, drži, da su ti stihovi poslije umetnuti, a da ih u isprvičnoj redakciji nije bilo. Mi mislimo drugačije i to ovako: One je riječi govorila duša, jer nema smisla, da tijelo zavida životińama, što nemaju besmrtne duše. Ili recimo ovako: imalo bi i to nekaki smisao, ali riječi „cadunt cum corpo-

Digitized by Google

ribus spiritus eorum" dokazuju, da se poglavito ističu muke, što ih imade trpjeti *duša,* jer iz onoga: *„cadunt cum* corporibus" izlazi, da tijem, što *i duša* i tijelo propada, *niti duša* ništa ne trpi, kao i tijelo što ništa ne trpi poslije smrti. Otuda je jasno, da je ovako mogla govoriti iznajprije samo duša, jer po mišljenju, što izlazi iz *ovijeh* stihova, niti tijelo čovječije ništa ne trpi poslije smrti. Tko se protivi ovakome razumijevanju, taj mora ujedno priznati, da čitava prispodoba sa životinom nema smisla. Dakako da svak ima pravo pitati: kako to, da i čovječije tijelo ništa ne trpi poslije smrti, kad se to protivi nauku kršćanskome, kad se i iz same legende vidi, da tijelo poslije imrti trpi? Na ovo odgovaramo: Ako i ne uzmemo na um, da tijelo i duša u čitavoj pjesmi jauču poglavito nad tijem, što je tijelo izgubilo sav zemaljski imetak, što ga glođu crvi itd., tako te se čini, kao da je samo to čitava pedepsa, što je tijelo ima da pretrpi, jer su oni stihovi:

(373) Jer znam da imam uskrsnuti
i s tobom se opet stati . . .,
(377) kada s tobom živi plamen
imam trpit uvik, amen

po našem sudu kasniji umetak, koji je nadostavljen na ono: „o felix conditio" itd.; ako i ne uzmemo dalje na um ono, što kaže jedna naša narodna pjesma o ovome motivu, o kojoj ćemo jošte govoriti, a to su stihovi (Vuk Stef. Karadžić: Srps. nar. pjesme iz Hercegovine, p. 324):

„Ja ću t'jelo zemlji gnjeti,
Ti ćeš Bogu duge vraćat'";

ako se i ne obazremo, kažemo, na sve ovo, možemo ipak protumačiti, kako je došlo do toga, te se iz onijeh riječi može izvaditi mišljenje, da je tijelu sva kazna u tome, što će gnjiti u zemlji, i da po tome ne bi imalo baš nikakvoga smisla, da *tijelo* zavida životinama, kad je i onako životiji ravno: zgniliti će — i to je sve.

One je riječi mogla duša izreći zato, što tijelo svoje pravdanje svršuje sasvim odlučnijem protestom:

(333) Toj očito svim zapiši,
Da od *mene* t' nisu grisi!

Ne smijemo zaboraviti na ono, što smo kazali, da je ova pjesan u izprvičnom obliku bila dosta dotjerana, da je prema tome i ovaj protest tijela proračunan za onaki usklik dušin.

Digitized by Google

Daļa zbirka dade se lako protumačiti. Spomenuli smo, da onijeh riječi nema u nekijem versijama. Mi to tumačimo tako, što je onaj usklik zbilja pregrub i predrastičan — i za jače duhove, nego što ih je bilo u sredńem vijeku. Oni, kojim se činio prebezbožan i preočajan, koji su se bojali, da se take misli i daļe ne raširе, — oni su onaj usklik jednostavno ispustili. Kad su one riječi bile izbačene iz teksta, morala se nekako praznina zakrpati. To je učińeno onijem „corpus dixit *iterum*“, ili „*addo* referam“, „rec' mi *jošće*“. Kad su se versije, u kojima su ostale one riječi, pomiješale s onima, u kojima tijeh riječi nije bilo, umetnuli bi sastavļači one riječi iza onoga „corpus dixit iterum“, a ne bi naznačili, da to *duša* govori. Tako je ujedno došlo i do toga, te su one riječi n. pr. u našem „govoreńu“ premješteno.

Eto tako mi mislimo o onoj zbrci u tekstovima.

Sudeći po češkome prijevodu možemo zaključivati, da je u 15. vijeku bilo jošte tekstova, u kojima nije jošte bilo spomena o paklu i đavolima. Tekst, ili bolje redakcija, koju je pred sobom imao naš sastavļač, spomińala je već pakao i đavle, ali su se jošte poznavali na ńoj tragovi prikrpine: onaj *amen* jošte je nekako dijelio isprvičnu pjesan od kasnijega dodatka. U poznatijem nama tekstovima latinskijem i taj se trag dosta već zatro: opaža se u spomenutijem već riječima.

Onako nadostavļena pjesan, kako je imademo u latinskijem tekstovima, — a gdjedje i proširena, — pripisuje se, kako smo već spomenuli nekomu Fulbertu, Francuzu (Francigena) ili sv. Bernardu, opatu de Clara valle. Batjuškov drži, da je izprvična redakcija, kako je on zamišļa, bila bezimena, a kasnije da su je stali pripisivati (u Engleskoj) Francuzu Fulbertu i (u Italiji) sv. Bernardu.

Akademik francuski Haureau ispitao je u djelu, što smo ga odmah s početka spomenuli, sva djela, što se obično pripisuju tome svecu, pa među ńima i „*Contentio animae et corporis*“. Haureau kuša razjasniti, kako je do toga došlo, te su se sv. Bernardu pripisivale tolike pjesme kojekakvoga sadržaja. On kaže (o. c. s. 30—31): S. Bernard fut un homme d'action... L'histoire le faisant ainsi connaître, on se le représente volontiers le front haut et fier, avec ce regard ferme et vif qui commande l'obéissance. Mais tel n'était déjà plus dès le XIII siècle, le saint Bernard légendaire. Le vaillant porte-enseigne de l'Église militante avait été dès lors remplacé, dans l'imagination de la foule, par un moine morose, un

Digitized by Google

reclus pénitent, qui, les yeux fermés au spectacle du monde, toujours pleurait, toujours priait. C'est pourquoi l'on a mis à sa charge tant de poèmes lugubres ou simplement mystiques" . . .

Sve je to, istina, lijepo rečeno, ali mi ipak otuda ne znamo, *zašto* je „la foule" onako mislila o sv. Bernardu. Moglo bi se reći: svetac je taj bio veoma popularan i vrlo poštovan, a one su se pjesme držale u ono vrijeme za plod velike pobožnosti i milosti božje, pa je bilo najpriličnije, da se pripišu sv. Bernardu. Ali mi mislimo, da su sastavljači pojedinih versija morali imati nekaki bliži povod, kad su onu pjesan onako usko vezali o toga sveca. Mi nijesmo imali vremena, da pročitamo sva djela plodnoga toga pisca i potražimo trag našoj pjesmi. Ali smo ipak zavirili u index njegovijeh djela, pa smo u 5. svesci našli nešto, što možda nije na odmet.

U toj svesci (S. Bernardi abbatis primi Clarevallensis etc. operum tomus quintus. Opera *dubia, notha et suppositita* complectens . . . emendatus . . . opera D. Joh. Mabillon . . . Parisiis . . . 1667. 8°. 1327) nalazimo na str. 226: *Meditationes devotissimae*, a na str. 229 caput II tijeh razmišljanja pod natpisom: *De miseria hominis, horrore mortis et districtione supremi judicis*, a na str. 233: *De dignitate animae et vilitate corporis.* Prem da nam prepisivanje nije baš najmiliji posao, prepisali smo, pa ćemo opet i ovdje u kratko ispisati ta razmišljanja, ne bi li nam pošlo za rukom, te bismo pokazali ne samo, kako se raširen ovaj motiv stao pripisivati velikome svecu, nego možda i to, koji su od prilike bili uzroci, te se je ovaj motiv onako mijenjao i popunjavao, kako ćemo to jošte čuti. No prije nego se toga latimo, da čujemo, što jošte misli o toj stvari akademik Haureau.

Na str. 37. spomenutoga svoga djela izbraja Haureau svu silu rukopisa, u kojima dolazi naša pjesan bez imena autora. Jedini rukopis, u kojem se ova pjesan pripisuje sv. Bernardu, nađen je u manastiru monaha montekasinskijeh, koji su ga, ne znajući, da je izdan, i izdali u zbirci: *Bibliotheca Casinensis IV: Visio, quam vidit beatus Bernardus in visione.* Haureau na to kaže: „La bonne foi des savants moines a été trompée. Leur manuscrit est *le seul* qui donne la pièce à saint Bernard et cet unique témoin, étant du XV siècle, ne mérite pas la moindre confiance. L'opinion commune attribue ce poème à *Robert Grosettête*, évêque de Lincoln. Mais, si l'on ne connaît avec sûreté ni l'auteur ni son temps, l'euvre est très connue" . . . A prema koncu svojih istraživanja kaže (str.

Digitized by Google

98): „Notre devoir était de montrer que cet écrivain (t. j. sv. Bernard) n'a rien de commun avec les plats rimailleurs dont on a mis les œuvres à sa charge“ . . .

Tako Haureau o rukopisima i uopće o odnošaju sv. Bernarda prema ovoj pjesmi.

A sada da vidimo, što čitamo u spomenutijem razmišļańima sv. Bernarda. Da ne bude previše ispisivańa, skratit ćemo tekst, koliko se bude dalo.

Razmišļańe: *De miseria hominis, de horrore mortis et districtione supremi judicis* glasi:

Str. 229: (Jadan je čovjek po svojoj prirodi: prah). Str. 231: Subito rapitur in mortem, et ex improviso anima aufertur a corpore. Verum tamen cum magno metu magnisque doloribus anima separatur a corpore. Veniunt enim angeli adsumere illam ut perducant eam ante tribunal iudicis metuendi; et tunc illa memorans opera sua mala et pessima, quae die noctuque gessit, contremiscit illa fugere indiciasque petere dicens: Date mihi vel unius horae spatium. Tunc quasi loquentia simul opera dicent: Tu nos egisti, opera tua sumus; non te deseremus, sed tecum semper erimus, tecum pergemus ad iudicium. Vitia quoque multis et multiplicibus criminibus eam accusabunt, multaque falsa testimonia adversus illam invenient, quamquam vera ad damnationem eius satis possent sufficere. Daemones verro terribili vultu et horribili aspectu eam terrebunt. Ingenti furore eam persequentur et comprehendent, tam terribiliter quam horribiliter volentes retinere et possidere, nisi sit qui eripiat. Tunc anima inveniens oculos clausos et os aliosque corporis sensus per quos solebat egredi, et delectari in his exterioribus, revertetur in se: et videns se solam et nudam, ingenti horrore concussa, desperatione deficiet in se, et cadet sub se: et quia amore mundi, et carnis voluptate, Dei amorem dereliquerat, derelinquetur a Deo misera in hora tantae necessitatis, atque daemonibus tradetur in inferno crucianda.

Sic anima peccatoris in die qua ignorat, et hora qua nescit, rapitur a morte et segregatur a corpore pergitque miseriis plena tremens et dolens, et cum nullam excusationem habeat quam pro peccatis suis posset obtendere, contabescit et pertimescit ante Deum apparere. Ingenti horrore concutitur et multiplicibus cogitationum aestibus agitatur, cum urgente solutione carnis et subductis e medio omnibus, sed et illum terminum considerat cui propinquat, et post paululum hoc invenit. quod in perpetuum mutari non poterit. Con-

Digitized by Google

siderat plane quam districtus veniat aeternus iudex et ante severitatem tantae iustitiae, quas rationes vitae suae ponat . . ."

De dignitate animae et vilitate corporis (str. 233) glasi:

„O anima, Dei insignita imagine, decorata similitudine, desponsata fide itd. Propter carnem aliena peccata tibi imputantur . . . . Nihil enim aliud est caro (cum qua tanta est tibi societas) nisi spuma caro facta . . . sed erit, quando erit cadaver miserum et putridum et cibus vermium . . .

Attende, homo, quid fuisti ante ortum . . . atque quid eris post hanc vitam . . . Nihil aliud est homo quam sperma foetidum, saccus stercorum, cibus vermium

post hominem vermis, post vermem foetor et horror,
Sic in non hominem vertetur omnis homo . . .

Cur ergo superbis, homo . . .? Quare animam tuam vilipendis et ei carnem praeponis? Dominam ancillari et ancillam dominari magna abusio est . . , Noli (str. 235.) attendere quid caro velit, sed quid spiritus poscit. Si vero dicis: durus est hic sermo: non possum mundum spernere . . . dic mihi, ubi sunt amatores mundi, qui ante pauca tempora nobiscum erant? (Jeli su, pili, — sad su crvi). Quid profuit illis magna gloria . . .? (Što se ńima dogodilo, to se može i tebi; živi pobožno . . . Što misliš, koliki će biti jauk) cum separabuntur impii a consortio sanctorum et a visione Dei . . .? . . (Trpjet ćeš vječne muke). Ibi erit . . . mors animae et corporis . . . Sic tamen morientur ut semper vivant, et sic vivent ut semper moriantur. Nunc ergo alterum e duobus eligamus" . . .

Prije nego što se ovijem meditacijama poslužimo onako, kako smo to kazali, da vidimo, kako se nastavļa i svršava naše „govorenje od duše osujene".

Već poslije stiha 466. kaže se: „Dospiv duša nevoļna, pride treti djaval imenom *Kalabrin* s ogńem oko duše i reče ńoj govoreći ove riči".

Đavoli nemaju u latinskijem tekstovima nikakijeh imena. Budući pak da nema sumńe, da je naše „govorenje" sve do ovoga mjesta, pa i malo daļe, sastavļano po latinskome tekstu, tražili smo, odkuda našemu sastavļaču ono ime. To nije bilo baš teško naći. Ime *Kalabrin,* pa i jošte jedno ime, *Dminos,* dolaze kao imena đavolâ u drugome jednom spomeniku stare naše književnosti, u *„skazanju od nevoļnoga dne od suda"*, za koje je već Kukuļević konstatovao, da je prijevod iz talijanskoga (Stari pisci hrvatski I., str. LXXXIII).

*

Digitized by Google

Da je naše *„skazanje“* zbiļa prijevod iz talijanskoga, o tome nema sumńe. Nego kad već govorimo o tome „skazanju“, zadržat ćemo se časak kod ńega, da vidimo, kako je prevedeno.

Talijanski je tekst pod natpisom: *„La rappresentazione del dì del giudizio“* di Feo Belcari e Antonio Araldo štampan u III. svesci D' Anconinijevih rapresentacija, str. 499—523 (*D' Ancona:* Sacre rappresentazioni del sec. XIV, XV, Firenze 1872), a prvo je štampano izdańe već iz konca 15. vijeka. Pjesan je za pravo Araldova, a Belcari je samo umetnuo stihove 121—416 (čitava pjesan imade 864 stiha).

Talijanski se tekst počińe ovako:

Da regola, Dottrina e documento,
Da tutti e' savi ammaestrati siamo
Che del principio d'ogni intendimento
Di opere che a far ci disponiamo
Di Dio el nome per cominciamento,
Con buon divoto cuor, sempre invochiamo,
Senza 'l qual nulla cosa fatta e detta
Si può nè de' chiamar esser perfetta.
Adunque, o Re del ciel, te chiamo e' nvoco
Ch' al pensier mosso da devozìone
Ti piaccia 'l tuo favor prestare un poco
In questa rappresentazione itd.

S ovijem se početkom slaže početak našega „skazanja“ dosta, dakako da je prijevod ovdje kao i daļe veoma slobodan. Nadaļe smo zabiļežili i ovo:

Prorok *Balan* u našem 142. stihu bit će *Barlaam;* u talijanskom (stih 225.) stoji *Balaam.*

Da li je izdavač našega „skazanja“ iz rukopisnoga *„postumtanach“* dobro naslutio *„puni stumak* (stih 210.), može se prosuditi po talijanskom tekstu. Tamo stoji:

Quando 'l *simulatore* è discoperto,
Convien che mostri il secreto veleno, —

a *„puni stumak“* ne može nikako značiti *„simulatore“*. Što je ipak ono *„postumtanach“*, ne možemo se ni mi dosjetiti.

Poslije 219. stiha mole se u nas „ubozi s live strane sv. *Nikoli* i sv. Francisku; u talijanskom tekstu ne spomińe se već ovdje sv. Nikola, nego istom kasnije. Ova razlika mogla je nastati otuda, što je ovo mjesto u tal. tekstu umetak Belcarijev. Nama se čini,

Digitized by Google

da talijanski umetak nije zgodan: bez ńega bi u pjesmi od nevoļnoga dne" bio govor o grješnicima, koji su griješili po šabloni *„sedam smrtnijeh grijeha"*. Možda je taj umetak dospio u pjesmu za voļu onoj lekciji, što je sv. Petar čita „popovima", a sv. Hjerolim brašćinam", a Salamun je po svoj prilici zabasao ovamo iz kakove pjesme, koja pripovijeda *„kako Isus izbavi sv. oce iz limba"*.

U stihu 282. ńije dakako mogao naš prevodilac prevesti talijanske igre riječima:

San Nicolò di *Bari* mi chiamasti.
E nacqui in Grecia alle Smirre di Lizia,
Ma *bari* siete voi, perchè falsasti
Molte mercatanzie con gran malizia.

Ujedno vidimo, da je naša *Mira* talijanski *Smirre*. U tom odgovoru sv. Nikole nema stihova 290—291:

Riste, da je dobra roba,
ka ne biše vridna boba,

a dodano je i sve ono, što je u nas u stihovima 294—305. Isto je tako mnogo dodano u odgovoru Mandalininu i sve ono, što je u nas u stih. 436—449. Da je naš prevodilac dobro razumio tal. tekst, dokazuje n. pr. perifrasa u stih. 493—494:

. . . . buduć s vama
i mi *od Eve i Adama,*

gdje u talijanskom stoji:

Che pur *d' un seme* siamo.

Svršetak je talijanski malo drugačiji:

Vada ciascuno ove gli pare in pace.

U ovoj dakle talijanskoj rapresentaciji spominu se na istome mjestu gdje i u našem skazańu dva đavola: *Calcabrino* i *Dminos*, a to je naš *Kalabrin* i *Minos*. Da je *Minos-Dminos* poznati iz klasičnoga svijeta podzemni sudac, tome se je lako domisliti. Teže je kazati, što je *Calcabrino* i otkuda ga je talijanski pisac uzeo. Mi nijesmo mogli naći, što o tome sude talijanski literarni istorici, — ako uopće misle štogod o tom.[1] Nama se čini, da bi *Cal(ca)brino* moglo biti iskvareno *Cerbero*, budući da se *Cerberus*, spominе i u

[1] *D'Ancona* A. (Origini del teatro italiano itd. Torino 1891) kaže samo (I. p. 527. bil. 1.) „Qua e là troviamo i nomi de' principali Diavoli", ali *Calcabrina* ne spominе među tijem đavolima, a o imenima samijem ne kazuje ništa.

Digitized by Google

drugijem spomenicima ove ruke, pa je došao i u hrvatski jedan spomenik, — pod imenom *Čember*.

Spomenuli smo već, da i naše „govorenje“ imade na onome mjestu, gdje se latinski tekstovi svršavaju, (drugi) „amen“ (stih 482.), ali da se uza sve to nastavlja. Nastavak je, kako se iz čitave kompozicije vidi, u uskoj svezi s pjesmama ili legendama *o pošljednem sudu*, a kako se po imenima đavlâ vidi, u osobitoj je svezi taj nastavak s talijanskom rapresentacijom *„del dì del giudizio“*.

Pita se sada, nije li možda naše „govorenje“ prijevod iz talijanskoga?

Mi smo imali u rukama samo jedan talijanski tekst o ovom prijedmetu. Taj je tekst pisan prozom, a štampan je u knjižici: *Etica d'Aristotile*.... Venezia 1844. 16°. XXV. 134. Talijanski se taj tekst slaže do nekijeh sitnih razlika posvema s latinskijem, pa zato nije za naše „govorenje“ ni od kake važnosti. Kasnije ćemo se osvrnuti samo na završetak toga teksta, budući da nam se čini, da bi nam mogao u nečem poslužiti.

Drugijeh talijanskih tekstova, koji se spominu[1] u raspravama o ovoj stvari, nijesmo mogli dobiti u ruke. Najviše smo se nadali od onoga teksta, što spominu, da ga je izdao *Chiarini:* Visione contemplativa di san Bernardo ridotta in rima nel 1397, Livorno 1870, — ali to izdanje nije na prodaju.

Međutijem, bili talijanski nama nepoznati tekstovi kaki im drago, mi možemo s priličnom sigurnošću kazati, da naše „govorenje svetoga Bernarda od duše osujene“ nije prijevod s talijanskoga ni u onom značenju, kako to kod starijeh naših obično uzimljemo, t. j. nije ni slobodan prijevod.

Za to nam je glavni dokaz to, što se naš prijevod na mjestima tako slaže s poznatijem latinskim tekstovima, da je onaka sloga gotovo nemoguća, ako se prevađa iz prijevoda.

Naš je dakle sastavljač uzeo po našem sudu onaki latinski tekst, iz kakvoga je izišao češki prijevod. Poznavajući talijanske pjesme,

[1] Najznatniji bi bili: *Chiarini:* Visione contemplativa di san Bernardo ridotta in rima nel 1397, Livorno 1870 (nije na prodaju); *Del Cavalliere:* Contrasto del corpo e dell'anima nuovamente misso in musica. Roma 1600 (u sveuč. biblioteci u Urbinu); *Milchsak:* Due farse del secolo XVI., Bologna 1882, a možda bi se koji našao i u zborniku *Roedigerovu:* Contrasti antichi (1888), koji nam također nije došao do ruku.

Digitized by Google

— da ih tako nazovemo, — o *„sudńem danu“*, kako smo to malo prije pokazali, a možda i takovu talijansku redakciju o *„prepirańu duše s tijelom“*, u kojoj je već bio govor o tome, kako se grješnici mole Mariji itd. i kako Isus sudi, — pa je po tome nadostavio sve to na latinski tekst.

Što je naš sastavļač jošte uzeo iz talijanskoga, to je dramatski oblik. Da li se je ovo „govorenje“ baš i prikazivalo, to je svejedno, ali da je za prikazivańe pisano, o tom ne će nitko s razlogom sumńati: to dokazuje čitav oblik. (Gl., što o tome misli A. Pavić u Historiji dubrovačke drame 6., pa Leskien o. c. 5 sqq.).

Prije nego što se konačno osvrnemo na raširenu ovaj motiv, kazat ćemo nekoliko riječi o jošte jednom spomeniku iz kasnijega doba hrvatske knńiževnosti, a to su (verši):

2. Ot duše osuđene, kako bi očitovano svetomu Bernardu.

Ovi su „verši“ štampani u knńižici: *Izpovied karstjanska .... složeno u jezik bosanski aliti illirički po bogoļubnomu bogoslovcu fra Stipanu Jajčaninu ot Markovac aliti Margitić. U Mlecie(h) na 1704.* Knńižica je štampana bosanskom ćirilicom.

S više razlogâ držimo, da ne će biti zlo, ako sve ove „verše“ ovamo prepišemo A „verši“ idu ovako (str. 248—267):

Teške zime biše prošlo,
primalitje jurve došlo,
zelenilo, listje više
po dubrava jurve diše,
i zemļa se zaodila,
travom lipom sva pokrila.
U noći se meni zgodi,
kadno trudan svak ne odi,
kadno trudan svak ne teži,
na posteļi svojoj leži.
I (j)a truden vele bi(j)a
i san mene nadskoči(j)a.
Nasloni(h) se, da počinem,
san so (sic) očiu da otkinem.
I umoran tu ležaho (sic),
strašne stvari jur viđao.
Prem da tilo varlo spaše,
pamet i oči to gledaše:
Duša jedna gdi tužaše
i bogatca varla diše.
Više groba ńemu staše,
ovako mu govoraše:

DUŠA TIELU GOVORI:

Ustani gori, tavno tielo,
koje si sa mnom skoro bilo!
Moje staro pribivańje (sic),
moje tužno uživańje!
Tuga mene već nadašla,
na mańe sam tužna došla.
Podigni se malo gori,
tere sa mnom progovori, —
ti iz toga tužna groba, —
ja te molim sad za boga.
U komu si pribivańju,
u komu li ti vladańju!

Digitized by Google

Kako sámo tu pribivaš,
koju pomoć otkud imaš?
Kamo tebi oči bistre,
kako tebi sada vitre(?)?
(H)itre noge kud se diše,
ke na grihe barze biše?
Kamo obraz tvojh (sic) gizdavi,
koga na svietu varlo slavi.
Kamo gradi i daržave,
tvoje glave mnoge slave?
Kamo tvo(j)i roditeļi
i golemi pri(j)ateļi?
Gdi su sluge i koči(j)e?
Tko sad s tobom vino pi(j)e?
Kamo sinovi i razkoši?
Kamo sela i varoši?
Kamo tebi ravna poļa,
(h)itri(h) końa puna poļa?
Jur u tebi duše ni(j)e,
svak od tebe obraz krihe (sic)!
Mučiš sada ti čemerno,
u tom grobu sve studeno!
Kamo ti žena plemenita,
u mladosti uzorita?
koja biše lipa stvora,
tebi tužnu razgovora,
kano pavun ptica biše, —
lipo li ti sve (sic) kićaše!
Kad zle voļe ti bi(j)aše,
ona tebe celivaše,
zlu ti voļu svu dizaše
i veselo ti stojaše.
Kamo ti lipa ta ku(h)ińa?
kamo mnoga ta skupština?
Kamo lipo večerańe
i do voļe blagovańe?
Gdi (je) lipo pramalitje,
na ta(r)pezi lipo pitje?
Kamo pisne i odića? —
Drugi (j)e stavi jur na pleća!
Nitko ti se sad ne klańa,
nego obrez (sic) svak otklańa,
Niti kapu nitko skida,
ni ot tebe ima stida.
Ni tko veli: gospodine,
velikoga bana sine!
I nu malo ti pomisli,
govoreńe moje smisli:
Sarčbe božje uteć ne ćeš,
kuda godi tužan pojdeš,
i sa mnom ćeš uživati,
sve žalosti ti imati. —
Kad to začu jadno tilo,
svi (sic) (j)e duše tako dilo:
Poče se iz g(r)oba izvlačiti
vele tužno tu vapiti,
da se z dušom razgovori,
što mu tužna tu govori.
Kad mu duša lice zgleda,
koje biše sve ot leda, —
kako biše potamnilo,
a malo s pri(j)a rumenilo!

TIELO DUŠU (sic) GOVORI:

Ti li si, duša, jadna tuga,
Što li si došla izkat druga,
ka nad g(r)obom mo(j)im sto(j)iš,
ter me mojom tugom koriš?
U besida(h) sebe pravdaš,
a mene u grieh sve obaraš,
sarčbom božjom meni pritiš,
žalost vičńu meni kitiš.
Još mi (j)e žalost, gdi govoriš,
kućom, blagom mene koriš:
dok si sa mnom pribivala,
sve ti [sic] (si?) općeno uživala.
S(t)voreńe si plemenito
i ot mene različito;
stvorena si čista duha,
mene ti bog da posluha.

Digitized by Google

Da me bideš (sic) nukovaho,
ja bi na službi božjoj staho (sic):
ot zemle me bog satvori, —
zato me tim već ne kori!
Po naravi meni biše:
zemla zemlu milovaše,
po naravi tebi biše,
da nebeska sve želaše,
ni se dati u napasti, —
jer u tebi ni(j)e kosti.
Zašto mi nisi govorila,
smart prid oči donosila,
kako bi smart promislio,
pokoru bi ja činio.
Ja te sada varlo molim, —
nemoj, da se na te bolim.
Pusti mene već u miru,
da mi suze ne izviru,
jere sam slab i umoran,
a ot tebe još ukoran
i napuńen svaki(h) tuga
tarpeć ukor tebe druga.

DUŠA TIELU GOVORI:

Rano si se ti spustio,
kano da te mraz ubio!
Kamo obraz tvoj veseli,
Kamo li ti vrat debeli?
Kamo pogled tvoj veseli,
kad (h)ođaše ti po seli(h)?
Kud se bile ruke diše,
ke od sunca ti kri(j)aše?
Vidim, da se ti opiraš,
a krivicu na me tiraš.
Nu se dobro ti promisli,
ni inako ti ne misli:
Kad te duša nukovaše
i u carkvu tebe slaše,
ti nikako ne kti(j)aše,
nego se u lov otimaše.
I(j)oš vele ti voljaše:
u sela poć oti(j)aše.
Sva misao tvoja biše:
kralu ugodit (h)oti(j)aše,
a dobroga boga tvoga,
Isukarsta svemogoga,
za pleća si postavio
i zakon si ostavio.
Ako si kad i pošao
i u carkvu otišao,
svitovna si sve mislio,
nisi vičńi(h) spominao.
Lipo si se ti kitio,
kao pavun sve širio,
srebro, zlato na teb biše,
oko tebe sluge lipše:
(h)otio si božju službu
i đavaosku mnogu družbu.
A to ima svaki znati,
svoje oči otvoriti:
to ne može nigdar biti
dva zajedno poslužiti.
Zato su te sad sasrile,
sve žalosti ufatile.
U toj jami sam pribivaš,
žene, dice jur ne imaš.
Namisto ti ot družine
zmi(j)e ljute, otrovane,
Carvi tvoje tilo toče, —
kamo š ńega zlatne ploče?

TIELO DUŠI OTGOVARA:

Ajme, tužan vas iztrunu(h)
i glas slavan moj poginu!
Ime moje cvatiše,
a sad pozna(h), da svit liže (sic).
Skrivene su tanke mriže,
u koje vrag fata duše.
Za svitovńe lipe časti
upada se u napasti.

Digitized by Google

A moj druže ti nevolni,
a i znanče ti jedini:
kakovi su tamo stani?
ko(j)i li su tam zakoni?
Komu si se pridružio,
kojo(j) l gospodi podložio?
Među ko(j)im pukom sto(j)iš,
o čemu li sad nasto(j)iš?
Kako ot svita sva gospoda, —
je li tamo ńim sloboda?
Je li korisna ta priteška
Isusova slavna muka?
Ne more l nas izbaviti
ot ti(h) muka svi(h) prokleti(h)?
Al gospostvom umiriti,
ali blagom podmititi?

DUŠA TIRLU OTGOVARA:

Ot zemļe si, — zemļu gvoriš (dvoriš)
i zemalska sve govoriš.
Kako, tužan, (h)oćeš znati,
što se sada amo pati,
kakova su tužna stańa
i žalosna ta vladańa?
Znaj: pakao drugo ni(j)e,
nego gdi se gnizdo vi(j)e,
ot sužanstva vele teška
i sinčira privelika!
Jedna jama priduboka,
puna muke i (j)auka,
teške muke i starosti
i vikovńe sve žalosti,
smrt i rasap i nevoļa,
osuđenim sve zla voļa,
glad u vike sve tarpiti,
a žalosti dosta piti!
Sve vri sumpor i carnilo,
svi(j)em [svim (j)e?] lice potamnilo.
Tu je čemer i nevoļa,
osuđeni(h) sve zla voļa.
Ni(j)e nikoga, tko će reći
toj paklenoj svarhe moći.
Tu je zveka, tu su strasi,
tu su vazda strašni glasi,
ot zubova sve škripańe,
vele gorko uživańe,
svi(h) ńi(h) tanci i pivańe,
gorki nauk (jauk) i vikańe.
A pod djavļa težkim jarmom
potezaćeš vazda sa mnom.
Tu su djavli svi rogati,
a od boga svi prokleti,
kano prazci (sic) svi roveći,
strašne zube imajući.
Tu je plamen sve gorući,
težak ogań ožižući,
djavli duše raztežući,
vičńim ogńem ńi(h) žegući.
Tu su carvi svud lizući,
tužno tilo sve grizući.
Tu su kraļi, tu su cari:
vičńi ogań sve ńi(h) pari.
Sluge svo(j)im gospodari
u jednaki(h) svi sinđiri(h),
plemenitu gospodaru,
ne dadu mu stat u miru.
Svim ńi(h)ovim tamnim gosti(m)
tužne (h)rane svim zadosti.
Da smart onde može biti,
skončale bi te žalosti.
Da bi mogla umoriti,
osuđenim ugoditi!
Ledovi su i mećave
u te tužne sve daržave.
I tu je poć u pakao,
gdi će biti: jao! jao!

Digitized by Google

TIELO DUŠI OTGOVARA:

A moj druže pričemerni,
što govoriš sad ti meni!
Kakovi su tvo(j)i glasi!
Strašni(j)i su od sablazi!
(H)oćemo li kad izići,
na bio se dan izvući
iz te vele tamne jame,
da s' nevolje s nas otjame?
Je li korist koja doli,
zašto Isus karvcu proli?
Jošte ti jedno sada velju,
da mi kažeš, što te molju:
Hoćemo li ikad moći
mi iz pakla već izaći?

DUŠA TIELU OTGOVARA:

Što me veće pitaš za to?
Imaš znati istinito:
Ne ćeš nikad uživati
ni si (sic) Isusom pribivati,
vapiti ćeš i dan i noć
ot Isusa ištuć pomoć.
Ali tebe pomoć ne će
križ ni muka nikad veće. —
A kad tužna duša svarši
te nevolje i dovarši,
veće ne kti govoriti, —
tilo poče jaukati.
Ja u oni čas tu vidi(h),
gdi po zemji tmina hodi:
tu se magle sve stiskoše,
carnu zemju svu pokriše.
Učini se tréšńa teška
i sve zemje tu sta jeka,
i dim smardeć iz(h)ođaše,
zemji lice pokrivaše.
Iz toga dima izskočiše,
djavli strašni izajdoše,
dušu jadnu tu podbiše,
verugami (j)u svezaše.
I pod nebom nitko ne će
moć izreći te gruboće,
ot sotona te prilike
ni ńi(h)ove strašne vike,
roge ružne jer imahu,
teške strahe zadavahu;
grdobne im glave bihu,
na nos zmi(j)e svi(j)em vrihu;
u krv oči ugreznule
i u glavu pobignule;
ot zmi(j)e im koža biše,
iz ńi(h) ogań svud teciše;
kano u orla nokti bihu,
jer proklestvo svi imahu;
na pleći(h) (i)m po dva krila,
svako kano oštra strila;
na priliku slipa miša —
ta grdoba još je viša;
uši kano u magarca,
u svi(h) brada kano u jarca;
strašne glave svi imahu,
kano u prasac zubi (i)m bihu;
svaki paklom on smarđaše,
sumpor na nos iz(h)ođaše.
Jadnu dušu tu podbiše,
sinčiri (j)u savezaše.
Mnoga teška buka biše,
kad ju u muku ponesoše.
Mnogi djavli još skočiše,
oko ńe se svi sklopiše,
na bogatca navališe,
tešku viku oboriše,
obraz mu smradom zatiskoše,
glavu ogńem svu posuše,
strašne klište donesoše,
sve mu zube potegoše,
svega zubi izaklaše
jer od puka žešti biše.
Tu se djavli veseliše,

Digitized by Google

jer im ti gost bogat biše.
Paklom ńega na(h)raniše,
a sumporom napo(j)iše.

DUŠA VIKA K NEBU:

O Isuse, sinu boga,
pomiluj me ti neboga!
Za priteške tvoje muke,
prostri tvoje slavne ruke!
Izbavi me ove muke
i ot djavla teške ruke!
Za prislavni križ i muku,
digni tvoju desnu ruku!
Ti ugasi moju muku
i razreni ovu buku!

DJAVLI DUŠI GOVORE:

Dok na svitu ti bi(j)aše,
jere tako ne vikaše,
a zaludu sada vičeš
{u?) veću muku ti do(?j)ti ćeš
{veću muku ti do(bi)ti ćeš?)
Ti prolivaj sada suze
i podnosi teške uze.
Suze, vika i pokora
ot vičńega toga dvora
ne mogu te sad pomoći, —
Što ćemo ti više reći?
Upao si ti u uze, —
tu prolivaj svoje suze!

OPET DUŠA VIKA K NEBU:

O nebesa stvoriteļu,
najdi mi se u nevoļu!
Stvoriteļu strašna mora,
daj mi tvoga razgovora!
Jer sam tvoje ja stvoreńe,
usliši moje ti moleńje (sic)!
Ti pomiluj tužnu mene,
u žalosti gdi sad venem!

Vidiš, da me djavli vežu
i verugam varlo stežu. —
Sva čudesa kad minuše,
svi se djavli tu skupiše,
nove muke tu najdoše,
iznova ju izmučiše.
Kad joh (joj) muke nadodaše,
ovako joj svi rekose (sic):

DJAVLI DUŠI GOVORE:

Dostojno je, da svak služi (tuži),
tko Isusu krivo tuži (služi)
Što se na svitu lupo (lipo) vidi,
u pakao ono vodi.
Tko nas godi nasliduje,
tako se svaki sad raduje,
i tko naše stope slidi,
u nemoći uvik sidi.
Lipo ti (j)e (u) kolu biti,
al žalosno pribaviti (?) —
A kad ova sva minuše,
paklu vrata zatvoriše,
tu se glasi već ne čuše,
sve sablazni pogiboše.
U ti se čas ja probudi(h)
i žalosno vele čudi(h):
šta bogatac ti dopade,
u pakao da propade. —
Ovo svakom ogledalo,
ko je tilo u grieh palo.
Probudi se svako tilo,
koje si u grisih jur zaspalo.
Nu pomisli, dušo grišna,
kolika je muka vičńa.
Budi sladak i milostiv,
a ne lakom, nemilostiv.
Daj ubogu boga radi,
radi mu vazda štogod dati:
daće ti Isus vele veći,
ki križ nosi na svo(j)i(h) pleći(h).

Digitized by Google

Kleknuv reci: gospodine,
ja virujem do istine,
carkva sveta što viruje,
sve, što drži i što štuje.
Isus će te izbaviti,
i raj vičńi tebi dati
a ot pakla izbaviti,
ako budeš dobar biti.
O Isuse, ti se smiluj,
ot pakla nas sve obaruj!
O Isuse, ti se smiluj,
vičńi(h) muka nas obaruj!
Po sve vike vikom. Amen.[1]

A sada da od tolikoga prepisivańa malo otpočinemo!

Kad pročitamo ove „verše", vidimo dvoje: prvo, da je i ovo nekakovo „prepirańe duše s tijelom", a drugo, da se s onijem „govorenjem od duše osujene" (mislimo s prvijem dijelom, u kojem nije jošte govor o zazivańu Marije) u pojedinostima vrlo malo slaže. Da vidimo:

Ne spomińući uvoda, o kojem ćemo kasnije raspravļati, prva je besjeda dušina više nego za polovinu kraća (64 : 132) u „veršima"; u ńoj nema nikako svega onoga, što u „govorenju" duša o sebi govori u stihovima 59—89, pa onoga, što je u „govorenju" u st. 161—170. A ono, što se nalazi i u „veršima" i u „govorenju", to se slaže samo u najopćenitijim crtama, — pa tako je i daļe, — da ne nabrajamo stihova. Ističemo samo, da u veršima nikako nema onijeh stihova, kojima se, po našem sudu, isprvična redakcija svršavala („Meju stvarmi od naravi" itd. u „govorenju"), a o tome ćemo kazati jošte dvije tri. Nas više zanima u ovijem veršima nešto drugo, pa ćemo o tome kazati nešto više.

Iz početka latinskoga teksta o ovoj stvari izlazi, da je Fulbertus *u zimsko vrijeme — tempore brumali* — prisluškivao, kako se duša s tijelom prepire, a naši „verši" pričaju, kako „teške zime biše prošlo, *primalitje jurve došlo*", kako zelenilo i lišće diše po dubravama, kako se zemļa zaodjela i pokrila lijepom travom. Ovaki početak, gdje je „prepirańe" preneseno u proļeće, imade jošte (kako kažu, a mi vjerujemo, jer potrebitoga izdańa nijesmo imali u rukama) samo anglo-romanska *„Disputaison de l âme et du corps"*, a to je izdano u *Z. f. rom. Philologie* 1880, 74 i daļe.

[1] Tko se služi u latinskom pismu znakovima *đ, ļ, ń,* može ćirilske tekstove i latinskijem slovima dobro prepisati. Mi smo se toga držali, pa smo za ѣ pisali *ć* i *đ*, za ш *i* i *j*, za ѣш *ń*, a za ѣл *ļ*. Što je zagrađeno, toga nema u izvoru. Na dva tri mjesta izostavili smo ѫ, gdje mu nema mjesta, n. pr. шеѫ = je, a kako se ѫ upotrebļava, vidi se iz nekoliko primjera, koje smo ostavili. Što smo ostavili *smart, varlo* itd., to sad ne ide ovamo.

Digitized by Google

U tome se spomeniku pripovijeda *(Veselovskij:* Žurn. min. nar. prosv. 1892, Mart, str. 156—157): „U mjesecu Svibńu šetah se po prekrasnoj dubravi, gdje je bilo mnogo cvijeća, ali ne bijaše nijednoga cvijetka, koji bi se meni svidio i ja požeļeh, da ga potražim; otputivši se daļe, sjednem da odahnem u malenoj dubravici, da se nagledam lijepoga cvijeća, — kadno mi eto u susret ostarala, ozbiļna, skromna, prostodušna čovjeka. Taj me upita: šta tražiš? Ja mu s mjesta odgovorih: lijepoga cvijetka . . . On izvadi iz ńedara ružu i dade mi je. U ruži bijaše knjižica, a u ńoj piše: Prepirańe duše s tijelom, koje leži u grobu".

Pjesan se ta počińe ovako:

Un samedi par nuit
me gisoit en mon lit itd.,

a i naši „verši" kažu, da je to bilo onda, kad svak na posteļi svojoj leži, kad je i našega noćobdiju san „nadskočija".

Da se boļe razumije značeńe ovakoga početka, moramo se časak pozabaviti Batjuškovļevijem djelom i recenzijom Veselovskoga (l. c. 149—169.)

Batjuškov misli o izvoru motiva, kojim se zabavļamo, od prilike ovako: Bilo je legendi o *„ishodu duše"*, u kojima je duša jadikovala nad tijelom. *Pavlovo viđeńe*, u kojem se pripovijeda, kako je Bog na Pavlovu molbu dao griješnim dušama počinak od muka paklenijeh, i to da počivaju od muka od subote do nedjeļe, — to je viđeńe dalo povoda, te se na zapadu stalo misliti, da duše u to vrijeme počinka dolaze na grob svojih tjelesa i tu jadikuju. Tako da je nastalo prepirańe duše s tijelom *na grobu.*

Veselovskij se s tijem ne slaže. On pita (l. c. 155): a kako to, da se u francuskoj pjesmi *„Li vers del Juise"* i *pravedna* duša vraća na grob svoga tijela? Tä nije vaļa da i ona došla iz pakla! Spomenuvši daļe Veselovskij, kako se u pravoslavnoj crkvi po subotama móli za pokojnike; kako se u Bugarskoj i Rusiji osobito na subotu pred „rusaļnom, klečalnom, zelenom ili semickom" nedjeļom, pred pedesetnicom, opomińu vjernici na buduće uskrsnuće od mrtvijeh; kako u Velikoj Rusiji u utorak prije sedmoga četvrtka po Uskrsu (prije „semika") posjećuju grobove pokojnika, pa im ostavļaju na grobovima polupana jaja: kažu, da na taj dan lutaju pokojnici po grobovima i da se rvu s rusalkama, — spomenuvši sve to piše (l. c. 156): Покойники и русалки, очевидно, тавтологія; можно представить себѣ вмѣсто послѣднихъ — дьявола, и наши народные проводы, „изгнаніе" русалокъ, манъ,

Digitized by Google

получаютъ христіанскую окраску — въ параллелъ къ ситуаціи западныхъ сѣтованій: души являлись въ субботу на могилы: души грѣшныхъ съ цѣлью сѣтованія, пока дьяволъ не увлекалъ ихъ къ новымъ мукамъ".

To bismo jošte razumjeli. Ali da čujemo, što Veselovskij misli o onome početku, o proljeću i ružama u pjesmi „o prepiranju duše s tijelom". Akademik neposredno nastavlja:

Такимъ образомъ, въ основѣ всего этого представленія лежитъ не эпизодъ Павлова Видѣнія, а народное воззрѣніе на посмертную судьбу души, поминальный обрядъ на русальскихъ гробищахъ, которые я не прочь сблизить, не смотря на иныя толкованія, съ названіемъ кладбища въ нѣкоторыхъ мѣстностяхъ Германіи и Швейцаріи: Rosengarten; hier liege ich im Rosengarten, говоритъ одна старая надгробная надпись. Розами осыпали, обсаживали могилы; Und stirb ich nun, so bin ich tot, Begrebt man mich unter die Rosen rot, поетъ одна нѣмецкая пѣсня. Здѣсь вѣроятно, обчясненіе одного выраженія, вошедшаго въ оборотъ въ концѣ среднихъ вѣковъ, особливо въ Германіи: sub rosa, unter der Rosen, въ значеніи: подъ страхомъ тайны — безмолвія. Съ указанной точки зрѣнія, позволено быть можетъ усмотрѣть слѣды обрядовой декораціи въ англонормансконъ „*Disputaison* itd. (već znademo): я имѣю въ виду вступительную сцену; въ ней есть извѣстная „дѣланность" (kaže Batjuškov), но она касается лишь аллегорическаго оборота, въ основѣ котораго лежитъ картинка реальныхъ нравовъ".

Sada pripovijeda Veselovski sadržaj tê uvodne scene, koji mi već znamo, pa svršuje:

Въ весенний день, подсказываетъ намъ введеніе, когда цвѣ тутъ цвѣты, а какой-то старикъ подаетъ поэту розу — напоминаніе весны и любви — но и смерти. Это обстановка весеннихъ поминокъ на тальникѣ, Rosengarten, привязанная къ сѣтованію души нитью внѣшней аллегоріи: въ розѣ заключена пѣснь о преніи души съ тѣломъ".

Kad smo mi ovo prvi puta pročitali, a nijesmo jošte koješta znali, — nijesmo, moramo iskreno priznati, ništa razumjeli, a i sada ćemo radije kazati i priznati, da jošte pravo ne razumijemo, — nego da kažemo, da toliki naučńak, kojega se radovima mi divimo, nema pravo. Ipak se ne bojimo kazati, što nam se čini vrlo prilično istini, da je veliki Veselovskij po svoj prilici na časak zaboravio na ono, što je sam vrlo lijepo i poučno napisao: „вся

SLOVANSKÁ KNIHOVNA PRAHA

Digitized by Google

опасность въ томъ, какъ бы комментарій не переросъ — толкуемаго" (Sbornik otdêl. russ. jaz. i slov. imp. akad. nauk, tom XLVI. str. 172).

Mi razumijemo svezu, što je Veselovski sebi pomišļa među obredima ruskoga naroda na „rusaļnu" nedjeļu i druge obližńe dane i među legendom o „prepiraňu duše s tijelom", a razumjeli bismo je i lagļe, da je učeni akademik kazao svoje mišļeńe opširnije, ili da je barem spomenuo, što je u spomenutoj već knizi *Sbornika* (osobito str. 268) pisao o *„rusalijama"*, — ali nikako ne možemo razumjeti, kako Veselovskij sebi pomišļa svezu među proļećem ili ružom i spomenutijem motivom o „prepiraňu" u uvodu anglo-normanske versije. Mi nikako ne razumijemo, što znači ono: „лишь аллегорическій оборотъ, въ основѣ котораго лежитъ картинка реальныхъ нравовъ". Ako učeni akademik misli, da je pisac one anglo-normanske versije onaj uvod napisao pod dojmom onakijeh osjećaja, kake od prilike suponiramo kod onijeh ļudi, koji su *prvi* počeli slaviti spomen mrtvijeh u proļeće, i ako nam je u tome uvodu sačuvana upravo onaka „картинка реальныхъ нравовъ", kakovu Veselovskij vidi u spomenutijem obredima ruskoga naroda, onda razumijemo i ovo (Žurn. min. nar. prosv. l. c. 158): „Намъ важно знать, когда идея была въ равновѣсіи съ ея литературнымъ выраженіемъ, идея вѣка или страстный подъемъ *личнаго* настроенія, и когда начался періодъ ихъ раздвоенія и безконечныхъ литературныхъ перепѣвовъ". Onda bismo u tome uvodu imali „подъемъ личнаго настроенія", koji bi bio „въ равновѣсіи" s tradicijonalnom idejom ili s onijem, što Veselovskij zove „реальные нравы". Tu bismo imali ono, što akademik kaže za Francuza Villona, da su na ime „древніе образы пренія души и тѣла нашли отзвукъ въ его внутренней расторженности (l. c.).

Ali i poslije svega ovoga moramo ipak priznati, da ni mi kao ni Batjuškov nijesmo tako sretni, te bismo bili posve na čistu „о границахъ традиціи и творчества" (ib.). Mi držimo, da je u ovakijem slučajevima uvijek mnogo pouzdanije, ako se izvor kojemu motivu traži u tradiciji, a ako se ne može naći, da se stvar ostavi u miru. Ne poričući mogućnosti Veselovskova mišļeńa pokušat ćemo potražiti izvor onome uvodu u tradiciji.

Kako je dakle došlo do toga, te se u početku legende „o prepiraňu duše s tijelom" spominje proļeće i ruže? Mi mislimo ovako:

Digitized by Google

U Du-Mérila (o. c. 200—217) štampana je visija nekoga Ansela Skolastika (Ansellus Scholasticus, živio je u prvoj polovici 10. vijeka). Za čudo nam je, što se Batjuškov nije osvrnuo i na ovu, a bila mu je pod rukom, — ali to je njegov posao. Poslije uvodnijeh stihova čitamo u toj visiji:

(stih 62): Adesto nunc mihi, Deus,
qui es unus atque trinus . . .
(68) Pande salutarem viam,
ut laudes tuas nuntiem,
qualiter ruptis inferis
animas inde tuleris
in passionis tempore
et *in Paschae sacro die*
in qua totus tripudiat
orbis simul et consonat.

Dalje se pripovijeda, kako je monak neki sašao s Isusom „ad infera" i kako je Isus oslobodio iz pakla griješne duše. Po zapovijedi Isusovoj prati monaka na zemlju đavao i moli ga, da mu dopusti, e bi s njim u njegovoj postelji prenoćio. Monak mu dopusti i stadoše čavrljati. U razgovoru upita monak đavla

344 stih: quae causae nunc extiterint,
quare Christus ad inferos
descenderit, quo animas
vobis tolleret miseras,

a đavao odgovara:

345 Pontifices sacrilegi,
abbates normae nescii,
infelices presbyteri,
scortatores nequissimi
mendacesque diaconi
350 et nonnae meretriculae itd.
354 instant dies atque noctes
a Paschae cursu celebri,
quoad Pascha vestrum redit
357 semper orantes Dominum . . .
364 hi nobis tollunt animas . . .
366 horum placatus precibus . . .
369 Jesus . . .
370 . . . nobis aufert animas . . .

Digitized by Google

376 dum redeunt Paschalia, . . .
379 sic consuevit facere.

I u uvodu kaže autor, da se sve to dogodilo, kad se silan „populus tripudians" sakupio oko crkve. Vidi se po svemu, da je autor u uvodu opisao svečanost romanskijeh *rosalija* (stvar se događa u gradu „quam *Remus* quidam conditit", *Reims*), koja se je pod utjecajem kršćanstva stala slaviti u vrijeme oko Uskrsa. Po kršćanskome vjerovanju sašao je Isus prije uskrsnuća nad pakao, „ad infera", i odanle oslobodio duše svetijeh otaca, a iz ove visije vidimo, da se vjerovalo, da Isus svake godine oslobađa (iz čistilišta?) one duše, za koje se na ovome svijetu moli.

U legendi o tome, kako Isus oslobađa svete oce ili uopće grješne duše iz limba, odgovara opis proljeća i spominjanje ruža posvema situaciji: to se događa u proljeće, a ruže su kod paskalnijeh svečanosti igrale važnu ulogu. Autor je opisujući proljeće i cvijeće prikazao samo spoljašnju situaciju, u kojoj se nalazio, kad je tobože vidio čudne one stvari, kako je i onaj autor, koji kaže, da je sve to vidio „tempore brumali", kad je moleći drijemao, tijem sasvijem vjerno opisao spoljašnju situaciju.

Kad je legendi o „prepiranju duše s tijelom" dodano ono, kako đavoli dušu vuku u pakao, bilo je dosta sličnosti među ovom legendom i „oslobađanem svetijeh otaca iz limba", pa su oni, kojima su bile poznate obadvije legende, prenijeli početak jedne u drugu. Dakako, da se je tijem sveza između početka i nastavka, t. j. prepirana duše s tijelom, morala izgubiti. U anglo-normanskoj „disputaison" pokušao je autor, da sveže nekako cvijeće i prepirane duše s tijelom, ali mu je to pošlo vrlo slabo za rukom, — ona je sveza preumjetna: u ruži knjižica! Ruža se, istina, kao simbol ljubavi, a zajedno i smrti, često upotrebljuje u pjesmama, – ali je takovo shvaćanje za ono vrijeme, iz kojega je ovaj spomenik, presentimentalno.

Da su naši „verši od duše osuđene" prijevod, o tome nema sumnje. Ali se pita: otkuda je Margitić preveo svoje verše? On sam kaže u natpisu svoje knjižice, da je ono, što je u njoj, složeno iz *„latinskih knjiga"*, ali nama nije poznata nijedna latinska versija s onakijem početkom, u kojem se spominje proljeće i cvijeće. A ne znamo ni za koju talijansku takovu versiju. Da nam je bolje poznat duh talijanskoga jezika, moglo bi se štogod po jeziku zaključiti. Stih 43:

zlu ti volu svu *dizaše*

Digitized by Google

mogao bi biti prijevod iz latinskoga, gdje *levare* znači i *dizati* i *blažiti, tažiti*, — ali mi se ne možemo u daļne ispitivańe puštati, jer bismo lako zabasali.

Govoriti o razvitku ideja u ovome motivu (a to je jedna od prvijeh zadaća literarne istorije kod svakoga spomenika), vrlo je teško: najviše smeta kronologija spomenika. Mi ćemo ipak u kratko kazati svoje mišļeńe o razvitku ovoga motiva, a ako se tijem ovo pitańe ikoliko naprijed pomakne, bit će to zasluga našega „govorenja od duše osujene".

Mi smo već kazali, da je po našem sudu opstojala pjesma, u kojoj su i duša i tijelo jadali svoje jade; „prepirańa" je u ńoj dakako bilo, ali malo. Ova se je pjesma, u kojoj se očito vidi nekaki više *elegîski*, a ne *polemički* ton, svršavala očajnijem usklikom dušinim: Bože, čemu si me stvorio, kad si znao, da ću biti za uvijek prokleta?! U tom uskliku zaviđa duša životińama, što one nemaju besmrtne duše!

Ako je ovaka pjesma opstojala, a mi smo nastojali, da to barem istini priličnim prikažemo, — da li se je u kršćanskome svijetu mogla dugo održati s onakijem svršetkom? Mi mislimo, da nije. A kako je mogla i postati u kršćanskome svijetu? Vrlo lako. Ne treba ni pomišļati na kakvoga heretika, koji nije držao ništa do nauke o slobodnoj voļi, ili je nije mogao složiti s božjim sveznańem. Mi razvitka kršćanskijeh heresa ne poznajemo, — ovo smo samo onako spomenuli. Po našem je sudu i najpravoslavniji i najpravovjerniji kršćanin mogao u pobožnoj meditaciji doći na ovake misli, a držimo i to, da ih ni on, ni ńegovi savremenici nijesu držali za bogzna koliku heresu. Ta koliko se toga nalazi u pjesmama pobožnijeh fratara, osobito iz vremena 9. i 10. vijeka, kad jošte nije bilo crkvenijeh učiteļa, koji su nauk kršćanski protumačili i pročistili, — toliko se, kažemo toga nalazi, da svi bogoslovci nijesu vrsni složiti to s naukom kršćanskom. A bilo je toga zato, što je uvijek bilo ļudi, koji su mislili i ćutili i drugačije nego što to dogma kaže, zato, što se priroda čovječija, osobito u prostijeh ļudi, koji su daļe od učenijeh škola, nikako ne dade sakriti.

Ovaki je svršetak dopuštao jošte sumńu: možda i nema drugoga života, možda je čovjek zbiļa kao živina, pa mu duša prestaje živjeti s tijelom. Za one, koji su na usta dušina sami sebe korili, što su „krivo sudili", koji su sa strahom i trepetom pitali: ča ti sada prude palače i hiže?" — za ove bi to bilo i dosta komotno. Ali ne dadu oni, koji su s tolikom nasladom izbrajali, kako je „bo-

Digitized by Google

gatcu" svega toga nestalo, koji su tome „bogatcu" đavoļim rukama tako pomno podžizali ogań, koji su uživali vaļa da, kad su pisali, kako će se „bogatac" mjesto mirisavijem pečeńem daviti — „stercoribus" . . . I ovi su prikrpali onaj prvi nastavak.

A zar su ovi bili sveti? To su se vaļa da i sami pitali. Trebalo je pjesmi dati drugačiji svršetak: kad se ćutiš kriv, treba ti milosti, zagovora. I eto vidimo: čitave legije „ubozih" i kojekakijeh „brašćina" mole Mariju i druge svece, — ali sv. Hjerolim nađe i ńima grijehe. Tu se sada počińe ono moļakańe, iz kojega nema pravoga izlaza. U našem „govoreńu" i u „skazańu od nevoļnoga dne" odoše „ubozi" i ostali u pakao; ali ima i u nas (Stari pisci I. 334—339) pjesma, gdje se Marija ipak umolila Isusu: to je ona fluktuacija sredńega vijeka među pravicom i milosrđem, u kojoj nalaziš stotinu razloga za osudu, stotinu za milost. Ali: kaki grijesi taki sud. „Nijesi postio . . ., nijesi išao u crkvu . . ." „Jeo si samo i pio . . ." Paola i Frančeske ne poznaju ove legende, a ne poznaju ni Bruta ni Kasija (Veselovskij, *Sbornik* itd. l. c. 150).

Mi smo već kazali, da je teško s kronologijom spomenikâ. Ako je opstojala onaka isprvična pjesma, kako smo to već više puta spomenuli, onda nas malo smeta kronologija drugijeh motiva. Da čovjek ne smije očajavati, da Bog nije jednijeh ļudi stvorio za nebo, a druge za pakao, nego da se i jedno i drugo zaslužuje slobodnom voļom, — to je mogao znati prilično jednako kršćanin 5., 10., 12. itd. vijeka te pjesmu prema tome nadostaviti.

Mi rado dopuštamo, da su na onako isprvičnu pjesan utjecali i drugi motivi. To smo nastojali pokazati tumačeći, kako je došao u legendu o „prepirańu duše s tijelom" onaj uvod o proļeću i ružama. Da je naša pjesan u svezi s legendama „o ishodu duševnom", i to rado dopuštamo, što više, mi se potpuno slažemo s tijem, da je naša isprvična pjesma sastavļena po svoj prilici za momenat smrti, kako to Batjuškov kaže za ono, što je on izvadio iz legendî „o ishodu duševnom" i iz legendî „o prepirańu duše s tijelom" i nazvao „сѣтованіе души тѣлу". S drugijem ńegovim kombinacijama ne možemo se složiti. Kako se sada ne bavimo specijalno oko Batjuškovļeva djela, spomińemo samo to, da bi on bio bez sumńe drugačije sudio o mnogijem stvarima, da se bude u velikoj svojoj raspravi osvrnuo na vrlo raširen sujet u sredńevijekovnoj kńiževnosti, mislimo na „*Tondalovo viđeńe*".[1]

[1] Pripadom spomińemo, da se u rkp. naše akademije br. Ib. 83 (novi) nalazi još jedno (osim onoga, što ga je izdao Daničić u Stari-

Digitized by Google

A zašto smo ono spominali meditacije sv. Bernarda i toliko iz njih ispisali? Zato, što držimo, da su i one u uskoj svezi s onijem motivima, koji su kasnije nadostavljeni na našu isprvičnu pjesan, a osobito zato, što držimo, da su one razlog, što se „prepirańe duše s tijelom" dovodi u svezu sa sv. Bernardom. Na nas sada ne spada pitańe, da li su ove meditacije pravo djelo Bernardovo: za nas je dosta, da su se pod njegovijem imenom sačuvale.

Mi se ne usuđujemo ustvrditi, da se je ona naša isprvična pjesan nadopunavala baš prema ovijem i po ovijem meditacijama, ali svakako se treba obazrijeti na ove činenice:

1. Legendu o „prepiranju duše s tijelom" pripisuje jedan rukopis (montekasinski) sv. Bernardu, a pripisuju mu je i talijanske versije, pa i hrvatske dvije, kojima se nije našao talijanski izvor, — ako su u opće potekle iz talijanskoga izvora.

2. Ima versijâ o „prepiranju", u kojima se opisuje „ishod duše" upravo onako, kako to čitamo u meditaciji *„De miseria hominis"* itd.

3. U češkom prijevodu čitamo:

ano *dušička* jednoho
bohatce velmi hřiešného
s hřiešným tělem rozvod činí,

a „rozvod *činí*" i latinsko *„plangebat* excessus" ne slaže se, prem da se i u latinskom ima pomišlati slična situacija, što pokazuju riječi „spiritus *noviter* egressus de praedicto corpore". No o ovom jošte kasnije dvije tri riječi.

4. U drugoj meditaciji *„De dignitate animae"* itd. imademo u zametku „prepirańe", u kojem se osobito ističu riječi: „Dominam ancillari et ancillam dominari magna abusio est" itd., kod kojih se svak opomiņe onoga, što u „prepiranju" više puta dolazi, a glasi hrvatski:

dâ me (t. j. bog) da sam raba tvoja,
a ti da si mâ gospoja.

5. Kad smo govorili o talijanskom prijevodu „prepirańa", rekli smo, da su u njem znatne zaključne riječi. Onaj se prijevod svršava ovako: Quando lo spirito di messer santo Bernardo, che ha veduta questa contenzione ritornò nel corpo, e' destossi tutto pauroso itd.,

nama IV. 111—118 po rkp. br. 324 st.) Tondalovo viđeńe s natpisom *„Od muke paklene"* (l. 330 a). Prije samoga početka imade nekaka općenita pouka o paklu, a za tijem se počiņe: U provinciji od Bitinije jest jedan grad po ime(nu) Coretta . . . biše jedan plemenit vitez . . . komu ime bijaše Tondal itd. do l. 348 b.

Digitized by Google

moli se svetac Bogu, e bi ga od muka paklenijeh, koje je malo čas vidio, oslobodio. Po ovoj legendi vidio je dakle sv. Bernard *svoju* dušu i *svoje* tijelo, kako se prepiru, t. j. ova je legenda jošte na pô *meditacija,* onaka meditacija, kake smo ono ispisali.

Ovo pošljedńe postaje jošte znatnije, ako se obazremo na ono, što smo tražeći koješta po latinskijem djelima Marulićevim našli na str. 558 (Antwerpiae, 1584) u poglavlu: *De hora mortis.* Tamo čitamo: „Paulum primum eremitam Antonius Abbas orantis gestu exspirasse offendit . . . imò cuius animam ab Angelis coelum ferri viderat", a na strani (in margine) citira se „Hier. de vita Pauli". I ovdje je dakle govor o tome, kako je sâm Pavao umro, a ne o tome, kako je vidio, gdje *drugi* umire.

Sve ovo potvrđuje naše mišljeńe, da je isprvična pjesan bila sastavljena u formi lirskoj, refleksivnoj. Nama je svejedno, kako su stare Bernardove meditacije: po našem sudu i one su plod ovakijeh refleksivnijeh pjesama. To sudimo po tome, što se u drugoj meditaciji cituju stihovi: „post hominem vermis" itd.: sastavljač ovijeh meditacija imao je bez sumńe pred sobom nekaki stariji izvor u stihovima. To bi bilo nešto nalik onome, što Batjuškov (o. c. str. 165) kaže za neku irlandsku homiliju, u kojoj dolaze latinske fraze. Kad smo baš kod ove besjede, spomenut ćemo i ovo. Batjuškov (o. c. 55) kaže, kako se u toj besjedi pripovijeda, da duša kuša izaći iz tijela kojekuda: na oči, uši itd., a kad ne može, izlazi na rebra. Ovo se za čudo slaže s onijem mjestom u našoj meditaciji: Tunc anima inveniens oculos clausos et os aliosque corporis sensus, per quos solebat egredi et delectari in his exterioribus, revertetur ad se itd. Ali je zanimljivo, kako je u irlandskoj besjedi ono, što je u meditaciji kazano metaforički, shvaćeno doslovno. Ono latinsko „per quos *solebat* egredi et *delectari*" ne može nikako značiti, da je duša kušala *izaći* iz tijela, nego se ono „egredi" ima uzeti u prenesenom značeńu: duša nije mogla na oči gledati, na uši čuti itd., što već ono „delectari" očito pokazuje.

Jošte se ova meditacija slaže s nekijem mislima u *„Plaču Filipa"*, što ga spominе Batjuškov l. c. str. 85, osobito ono: Date mihi vel unius horae spatium itd.

Bilo međutijem s ovijem meditacijama, kako mu drago, mi za sada ne znamo boljega od ńih razloga faktu, da se „prepirańe duše s tijelom" pripisuje sv. Bernardu. Dok se što pouzdanije ne nađe, mi smo i s tijem zadovoljni.

Digitized by Google

Ovo i ovoliko znali smo kazati o legendama o „prepiraňu duše s tijelom“. Što bi se jošte dalo kazati o znamenovaňu različitijeh sredńevjekovnih spomenika ove ruke za općeniti razvoj literature i kulture, to ne spada ovamo. Podsjetiti možemo samo na to, da nijesu nestali bez traga. Moderni se svijet divi Danteu i ńegovoj bažanskoj komediji, a malo tko misli na to, da su Danteu utrle put ovake legende. I u legendarnijem se „nekyjama“ spomińu kažńenici za kojekakc opačine: Dante ih je poredao samo po Aristotelovoj i Ciceronovoj nauci o opačinama. U čem stoji ńegova veličina, koliko se n. pr. u ńega više opaža ideja humanosti nego ideja kršćanske dogme, to također ne spada ovamo (gl. Veselovskij, *Sbornik* itd. l. c. 126). Što se posebice tiče različitijeh „prepiraňa“ ili „kontrasta“, za ńih kaže Veselovskij (Žurn. min. nar. prosv. l. c. 168), da je ńihova dijalektika „сосредоточивала вниманіе на фактахъ психологическаго разбора, выдѣляла типы Moralités, приготовляла такимъ образомъ индивидуализацію художественной драмы“.

A što je od ńih došlo i sačuvalo se u narodnoj pjesmi, o tom ćemo kazati dvije tri u nekoliko jošte redaka.

3. O nekijem narodnim pjesmama, koje rade o drugome svijetu.

Batjuškov spomińe u svojoj raspravi (str. 154—155) i naše narodne pjesme, što su štampane u pomenutoj knjizi narodnijeh pjesama pod br. 332. i 340. (str. 322 i 333).

Batjuškov govori o tijem pjesmama ondje, gdje raspravla o „osnovnome“ tipu „prepiraňa duše s tijelom“. Zašto baš na tome mjestu govori o tijem pjesmama, tome bismo se već unaprijed mogli dovinuti. Mi već znamo, da Batjuškov traži izvor „prepiraňu“ u legendama o „ishodu duše“, a naša se pjesma pod br. 340. zbiła počińe ovako:

Kad se duša s t'jelom d'jeli...,

a ona druga pod br. 332.:

Procmiļela gr'ješna duša
u grijehu od žalosti,
kad s' od t'jela razd'jelila.

Nama to nije ništa novo: mi smo već istaknuli, da nas i češki prijevod i latinski tekst upućuju na situaciju barem neposredno

Digitized by Google

poslije smrti, ako ne na agoniju. Kad bismo gledali samo na ove riječi, mogli bismo s mnogo više razloga nazvati i latinske tekstove i češki prijevod „osnovnijem“ tipom „spora“, a ne bi nam trebalo posezati za našijem narodnijem pjesmama, jer u ńima, kako pravo kaže Veselovskij (Žurn. min. itd. l. c. 169) i nema za pravo „prepirańa“.

Što je dakle s našijem pjesmama? Osnovni tip „prepirańa“ ne može nijedna od ńih da bude, jer prepirańa i nema u pjesmi br. 340, a pjesma br. 332. nije potpuno jasna. Zašto sveti Mijajlo kaže duši:

Od' otole, gr'ješna dušo! — N'jesi raja zaslužila,
No ti hajde preko sv'jeta, — Preko sv'jeta silimbeta,
I ti traži groba tvoga, — Đe je tvoje gr'ješno t'jelo,
I zazovi t'jelo tvoje: — Ustani se, t'jelo moje!
O prokleto da bi bilo! — Kad si na 'voj zemļi bilo,
Ti si jelo, ti si pilo, — N'jesi Boga ni molilo?
Kad je to duša tijelu kazala, tijelo joj odgovori:
Od' otole, gr'ješna dušo!
Ja ću t'jelo zemļi gńeti,
Ti ćeš Bogu duge vraćat'.

Po što je Mijajlo poslao dušu k tijelu? Što bi duši bilo lagļe — ili těže —, da je tijelo nije onako grubo otpravilo od sebe? Pa kamo se je duša „povratila“, kad ju je tijelo onako otpravilo? Vaļa da onamo, odakle je i došla, t. j. na nebesa, — ali toga pjesma ne kaže.

Na gorńa pitańa mogli bismo tako odgovoriti, da je Mijajlo poslao dušu, da s tijelom po svijetu luta, dok tijem lutańem ne okaje svojih grijeha. Ali po takome shvaćańuu raspada se „prepirańe“ po gotovo u ništa. Tu bismo imali sasvijem drugi motiv, a nama se čini, da ipak nije tako, jer je u pjesmi br. 332. mnogo onijeh sastavina, što smo ih našli u „govoreńu“ i „veršima“: tu duša tijelo kori, moli se Gospi, Gospa se moli Isusu itd. Zato ćemo reći ovako: Pjesma pod br. 340. samo je nastavak pjesme pod brojem 332. Prema tome glasila bi čitava pjesma ovako:

Procmiļela gr'ješna duša
U grijehu u žalosti,
Kad s' od t'jela razd'jelila:
Ustani se, t'jelo moje itd.
Mrtvo t'jelo odgovara: (10)
Od' otole itd.

Digitized by Google

(Pj. 340.) Gr'ješnom t'jelu duša veli:
Što ću, t'jelo itd. (15)
A tijelo duši reče:
Kad na rajska vrata dođeš itd.
[Kad to začu gr'ješna duša,] (27)
(Pj. 332.) Na nebesa poletjela itd.,
Iza vrata zazivala itd.,
Al joj reče svet' Mijajlo: (36)
Od' otole gr'ješna dušo!
[Kad to začu gr'ješna duša]
[Pa] govori svetoj Gospi:
Molim ti se itd. (40—55)

Pjesme, pa bile i narodne, nijesu postole, i tko hoće da jednu s drugom krpa kao postole što se krpaju, neka slobodno pazi, da mu posao ne izađe gori i lošiji od postolarskoga. Mi smo na to mislili krpajući ove dvije pjesme jednu drugom, a tko drži, da je to postolarski posao, neka protumači ove dvije pjesme bez krpeža. Mi smo se teško dali na krpareńe, ali smo uzeli na um osobito to, što ovake pjesme nijesu izašle iz duše narodńe, nego ih je narod slušao i *gdješto* upamtio. A tko može tražiti od naroda, da one krpe, što ih je ovdje ondje zapamtio, tako sašije, da izađe smisao, — kad to nije ńegovo djelo?

A može li se naći *kńiževni* izvor, iz kojega su ove pjesme došle u narod? Mi za taki izvor pouzdano ne znamo. Ali nam se čini, da treba misliti na Margitićeve „verše“, o kojima je već bio govor. To možemo nekako suditi po riječima:

Ustani se, t'jelo moje!

koje u Margitića glase:

Ustani gori, tavno tielo itd.

Samo ne znamo, otkuda u ove pjesme *Gospa*, jer o Gospi nema spomeńa u „veršima“. Bit će, da je koji pop čitao narodu i onako nadopuńenu pjesan, kako je imademo u „govoreńu“, jer sumńamo, da je „govoreńe“ bilo poznato narodu. Budući da u istočnoj crkvi nema ovakijeh „prepirańa“, možemo pouzdano reći, da su ove pjesme poznate samo narodu našemu zapadne crkve.

I tijem bismo mogli naše raspravlańe završiti. Ali kad se već bavimo drugijem svijetom, kad smo već spomenuli nešto, kako Veselovskij dovodi „prepirańe“ u svezu s *„rusalńom“* nedjeljom, kazat ćemo jošte nekoliko riječi o poznatoj pjesmi, kako sv. Ilija i sv. Nikola prevoze duše s ovog svijeta na onaj (Vuk, I. 134).

Digitized by Google

Kako imade u Mikuličićevoj zbirci pjesma o prevažańu duša na onaj svijet, a u ńoj se ne spomińe Ilija, kazat ćemo najprije, kako dolazi Nikola do službe staroga Harona. To nije teško kazati: mišlenje, da duše moraju prijeći nekaku vodu, more, rijeku, prije nego dođu na drugi svijet, to je mišleńe vrlo rašireno. Sasvijem je dakle prirodno, da sv. Nikola, koji je brodar i osobiti zaštitnik pomorskijeh trgovaca (cf. Vuk. II. 99), prevaža na drugi svijet. Kad uzmemo na um, što Grimm J. (Deutsche Mythologie III. 248) dodaje k prevažańu duša veleći: „nach dem volksglauben in Friesland schiffen die seelen auf *eierschalen* über, man zerbricht alle *gegessenen eier,* weil bei der überfahrt zauberinnen in ihnen die seelen quälen", onda razumijemo, zašto ruski narod ostavla na „rusalnu" nedjelu *polupana jaja* na grobovima. Ali će teško imati pravo Veselovskij, kada kaže: „покойники (= die seelen) и русалки (= die zauberinnen), очевидно тавтология; можно представить себѣ вмѣсто послѣднихъ — дьявола". Mi ne znamo, zašto da nanosimo silu vjerovańu, a samo zato, da „русалки" ostanu u značeńu „покойники", pa mjesto tê tobožńe tavtologije zamijenimo „русалку" s đavlom. Vjerovańe je rusko posve analogno onome, o kojem govori Grimm, samo treba uzeti rusalke u značeńu „zauberinnen".

A što imadu „rusalke" posla s polupanijem jajima? Nama nije jasno ono Grimmovo *„weil* bei der überfahrt zauberinnen in ihnen die seelen quälen". Veselovskij (*Sbornik* itd. XLVI. 269) pripovijeda, kako Malorusi vjeruju, da za morem živi nekaki narod „рахманы", koji ne znadu kada je Uskrs, već čekaju, dok do ńih dopliva jajina ljupińa, pa onda slave Uskrs. Zato narod baca na veliku subotu jajčane ljupine u rijeku, ali se lupine *moraju porazbijati „не то русалки будутъ въ нихъ плавать".*

Iz biļeške Grimmove i Veselovskove izlazi samo to, da „rusalke" imadu posla s prevažańem duša na drugi svijet. A otkuda im ta služba? Nama se čini otuda, što su se pomiješale s drugijem eminentno povodnijem bićima, koja Malorusi zovu *мавки.* Veselovskij (ib.) piše: „въ малорусскомъ и бѣлорусскомъ повѣрьяхъ русалки преимущественно утопленницы и дѣти, родившіяся не живыми и умершія некрещеными; но это дишь обособленіе болѣе общаго понятіа, выраженнаго въ названіи русалокъ: малор. *мавками* (то есть, навками), *майками* (у карпатскихъ бойковъ); *навья* недѣля = недѣля пятидесятницы; сл. малор. обозначеніе семика: русалчин или *мавский* великдень".

Digitized by Google

„*Навья* недѣла“ imade ime otuda, što se na taj dan slave mrtvački obredi: stsl. *navъ* = mortuus.[1] *Navje* znači kajkavcima ono, što štokavci zovu *dugom*. Da se duga smatrala kao put, koji vodi s ovoga svijeta na onaj, vidi se iz Grimmove mitologije (str. 610, 611), a po ńemačkom narodnom vjerovańu putuju po ńoj duše u raj (ib. 612). S tijem se može poreditі ruska riječ za dugu: *радуга*, koju narod govori i *raj*duga. Veselovski kaže: „*мавками*, то-есть *навками*“, t. j. da se govori *мавки* mjesto *навки*. Ako *мавки* može biti mjesto *навки*, onda je lako pristati i uz to, da je slovensko *mavrica* mj. **navrica* = kajkavsko *navje*. Ako bi se prihvatila etimologija riječi *navь, navje* itd. od kor. *sneu*, od kojega je i latinsko *nūbes*,[2] gotsko *náus* (u značeńu funus, Grimm o. c. II. 702), eto dosta posla, da se protumači, otkuda to, što su riječi za „*mrtvaca*“ i „*dugu*“ od istoga korijena. Kad uzmemo na um značeńe latinske riječi *nubes* i ono, što kajkavci kažu, da „*navje vodu pije*“, bit će priličnije istini, da su *мавки* (= *навки*) iznajprije bile *povodna* bića, a ne, kako kaže Veselovski (l. c. 270), da *ихъ преобладающій нынѣ водный характеръ* можно было-бы *объяснить позднѣйшимъ обособленіемъ ихъ типа; горныя русалки, напримѣръ должны были исчезнуть въ мѣстности, гдѣ горы были рѣдкостью*“, — i to moramo misliti, da su najprije bile u nekakoj svezi sa *zračnom* vodom *(nubes)* — *oblacima*, a kasnije uopće s vodom. Ako sada uzmemo, da su (мавки =) навки = duše pokojnikâ, možda bismo mogli razumjeti, zašto s Nikolom i *Ilija* prevaža pokojne duše: poglavita ńegova domena — to su *oblaci*.

Ako sv. Ilija nije *slučajno* dospio u ovo Nikolino društvo, — onda mi niti s pomoću Veselovskove rasprave o tome svecu i proroku *(Sbornik* itd. tom XXXII. 293—354) ne znamo boljega razloga tome društvu.

Da ne zaboravimo ni na ono „drvo“, koje je „raslo sred raja“, što se spominje na početku tê pjesme, reći ćemo, da će to biti po svoj prilici ona ista *mladika*, koja *je porasla iz raja,* pa *pod ńom sjedi blažena Marija* i gleda, kako se udovica u paklu muči (Vuk, herc. str. 309). A ova je mladika opet spomen na legendu o *krsnom*

[1] Kako to ime tumači Veselevski, to ne znamo.

[2] Da je *nūbes* od kor. *sneu* (početno *s* poradi sanskritskijeh riječi, koje su od ovoga kor., a počińu se sa *s*) i da je *b* došlo u tu riječ iz riječi *nebula*, to je mišļeńe prof. Mayer-Lübkea, koji nam je to usmeno priopćio.

*

Digitized by Google

drvetu. To sudimo po tom, što Veselovskij raspravljajući o nekijem rumuńskim pjesmama,[1] kaže (ib. 54), da se u rumuńskoj narodnoj knizi „хожденіе Богородицы по мукамъ“ pomiješalo sa „snom Bogorodičinijem“.

U tomè snu, kako je poznato, stoji Bogorodica pod *raspelom*, a to je ono *rajsko*, poslije *krsno* drvo, koje je već Adam u raju poznao. I u našem „snu“ (Vuk, ib. 312) spominje se „drvce“, koje raste u širinu po svemu svijetu.

* * *

Obazrevši se ovako samo na *neke* narodne pjesme, koje rade o drugome svijetu, htjeli smo samo pokazati, gdje im ponajviše treba tražiti izvor, da ih uzmognemo razumjeti. A učeći se ovako poznavati pute i stramputice, po kojima je k nama dolazila građa za našu i pisanu i usmenu literaturu, učimo se poznavati pute i stramputice, kojima je nastajala kultura u hrvatskom narodu, dok je postala onaka, kakova je danas.

[1] Pripadom spomińemo, da nam je za oko zapeo obični refrain rumuńskijeh pjesama: *Ler-oĭ-Leo d'aĭ Ler-oĭ-Dómne-le*. Da to nije u svezi s našijem: *hoja-lero-dolerije?*

Dr. BRAGUTIN PROHASKA,
DOCENT
VYS. ŠKOLY OBCHODNÍ
PRAHA VI., HORSKÁ 3.

SLOVANSKÁ KNIHOVNA PRAHA odd. přírodská

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

J 15853